

– Hakemli Makale –

ALİ B. SÜLEYMAN EL-MANSÛRÎ VE OSMANLI İLİM DÜNYASINA KATKILARI*

Ahmet GÖKDEMİR

Dr. Arş. Gör., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı

ahmetgokdemir81@hotmail.com

ÖZ

Ali b. Süleyman el-Mansûrî (ö. 1134/1722), ilmi birikimi, talebeleri, eserleri ve kazandırdığı Mısır tariki vesilesiyle Osmanlı ilim dünyasında önemli bir yere sahiptir. Makalede Osmanlı ilim dünyası için önemli bir isim olan el-Mansûrî'yi tanıtmak, kendisinin ilmî kariyerini özellikle de kıraat alanındaki konumunu tespit etmek, ayrıca yetiştirdiği talebeler ile yazmış olduğu eserler bakımından Osmanlı ilim dünyasına katkılarını ortaya koymak hedeflenmiştir.

Çalışma Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı ilim dünyasına katkıları olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde el-Mansûrî'nin hayatına yönelik bilgi verilirken; ikinci bölümde ise Osmanlı ilim dünyasına katkıları bağlamında talebeleri, eserleri ile Osmanlı'ya kazandırmış olduğu Mısır tarikinden bahsetmek suretiyle Osmanlı ilim dünyasına katkılarına değinilecektir.

İncelemeler sonucunda el-Mansûrî'nin yetiştirdiği talebeleri, yazdığı eserleri ve Osmanlı kıraat ilmine kazandırıp kökleştirdiği Mısır tariki vesilesiyle Osmanlı ilim dünyasına önemli katkıları olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali b. Süleyman el-Mansûrî, Osmanlı, Kıraat, Mısır Tarihi, Tahrîrât.

ALI B. SULEYMAN EL-MANSOURI AND HIS CONTRIBUTIONS THE OTTOMAN ISLAMIC SCHOLARSHIP

Ali b. Suleyman has a significant place in the Ottoman academic world by his scholar accumulation, studies and Egypt Recital School (Tareeq) which he introduced the Ottoman.

In the article; it is intended to introduce the personality of el-Mansouri, to evaluate his preeminent position in the Ottoman academic fields particularly in the field of

* Bu makale Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 2017 yılında kabul edilen *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

recitation (qiraah) and to reveal his contributions to the Ottoman Islamic sciences through his books, studies and the scholars trained by him.

The study consists of two main sections; The biography of el-Mansuri and his contributions to the Islamic sciences in the Ottoman. The info regarding his life and personality has been given in the first part whereas the second part deals with his academic contributions to the Ottoman Islamic sciences in the educational field, through his books and the Egypt recital system who brought to the Ottoman.

As a result of the study, it is concluded that the aforementioned scholar has some very important contributions to the Ottoman academic world by his educational activities, treatises, books and the Egypt recital system who brought and enrooted the Ottoman recitation.

Keywords: Ali b. Süleyman el-Mansouri, Ottoman, Recitation, Mısır Tarihi, Tahrîrât.

GİRİŞ

Ali b. Süleyman el-Mansûrî (ö. 1134/1722), kıraat ilmindeki konumu sebebiyle hakkında çalışma yapılması gerekli bir zattır. Zira kendisi Osmanlı kıraat ilminde iki ana akımdan biri olan Mısır tarikinin Osmanlı'ya getirilmesine ve burada kökleşmesine vesile olan kişidir. Her ne kadar adı geçen tarikin Osmanlı'ya gelişinde Ahmed el-Eskâtî'nin (ö. 1159/1746) katkısı bulunsa da bu tarikin Osmanlı'daki esas nakledicisi el-Mansûrî'dir. Mısır tarikine mensup kişilerin icâzetnâmelerinde daha ziyade el-Mansûrî'nin isminin yer alması bu durumun göstergesidir.

Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1597) ile el-Mansûrî, kırâ'ât-i seb'â, 'aşere ve takrîb tariklerinin uygulanışında bu topraklarda takip edilen meşhur iki ekolün öncüleri olmuşlardır. Dolayısıyla Osmanlı'dan bu yana kıraat tedrisinde tevarüs edilmiş sadece iki tarikin mevcudiyetine rağmen bu ekoller ve müessisleri hakkında çok fazla bilginin bulunmaması bir eksiklik olarak düşünülebilir. Bu makalenin konusunun "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları" olarak belirlenmesinde böyle bir düşününenin etkisi olmuştur.

Çalışma iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan "Ali b. Süleyman el-Mansûrî" başlığında genel hatlarıyla el-Mansûrî'nin hayatı, yaşadığı dönem, hocaları, çağdaşları, yapmış olduğu vazifeler ve görev yaptığı eğitim kurumları ile talebelerine okuttuğu kitapların isimlerine değinilmiştir. Kendisinin hayatı ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi olmadığından el-Mansûrî'den icâzetler yoluyla ulaşılabildiği kadarıyla bahsedilmiştir. Osmanlı ilim dünyasına katkıları başlığında ise yetiştirmiş olduğu talebeleri, eserleri ve Osmanlı kıraat eğitimine getirip de burada kökleşmesine sebep olduğu Mısır tarikine değinilecektir. İkinci bölümdeki konular mümkün olduğu ölçüde el-Mansûrî'nin bahsi geçen konulardaki rolüyle birlikte ele alınmıştır.

I. HAYATI

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, on yedinci yüzyılın başlarında Mansûra¹ şehrinde doğmuştur. el-Mansûrî on yaşında hafızlığını bitirmesi sonrasında eğitimini Ezher'de sürdürmüştür.² İcazetnamesinde Câmiu'l-Ezher'de bir müddet bulunup burada bir takım ilimleri tahsil ettiğini bildiren el-Mansûrî'nin, bahsi geçen yerde okuduğu ilim dallarından biri de kıraattir. el-Mansûrî icazetnamesinde kârî ve müderrislik sıfatlarını haiz Sultan el-Mezzâhî'den (ö. 1075/1664) tüm rivayet ve tarikleriyle beraber on kıraati tahsil edip yine aynı kişiden *Şâtıbiyye*,³ *Râiyye*⁴ ve *Tayyibe*⁵ dersleri aldığını, ayrıca on kıraatin haricinde şaz kıraatler olarak bilinen dört kıraati de tahsil ettiğini bildirir.⁶

Sultan el-Mezzâhî'nin yanı sıra devrinin önde gelen kıraat âlimlerinden Bakarî'den de kıraate dair ders alan el-Mansûrî, kendi deyimiyle el-Bakarî'den tüm kıraat kitaplarını okumuştur. el-Mansûrî'nin kıraatle ilgili ders aldığı hocalarından bir diğeri de zamanının hadis ve kıraat ilmi otoritelerinden Nûruddîn Ali eş-Şebrâmellisî'dir (ö. 1087/ 1676). el-Mansûrî'nin icazetnamesinde Şemsüddîn Ebü'l-İkrâm Muhammed el-Bakarî (ö.

¹ Mısır Dekahliye merkezi Mansûre, Nil deltasının kuzeydoğusunda bulunup Akdeniz sahiline 60 km., Kahire'ye ise 120 km. uzaklıktadır. Ticaret ve ulaşım açısından elverişli bir konumdadır. 616/1219 senesinde haçlılara mukavemet için askeri karargâh olarak kurulmuş, sonrasında şehir açılan sokaklar inşa edilen camiler, hamamlar, evler vs. yapılarla kalıcı bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Şehre Mansûre denmesi haçlılara karşı bu şehirde kazanılan zafer sebebiyledir. Zira Haçlılar'ın 1221 tarihli seferindeki ilerleyişleri Mansûre'de durdurulmuştur. Memlûkler zamanında Dekahliye idaresine bağlı bir mıntika olan Mansûre, Osmanlılar zamanında Hadım Süleyman Paşa tarafından ulaşımaya elverişli olması hasebiyle Dekahliye'nin merkezi haline getirilmiştir. Bkz. Hilal Görgün, "Mansûre", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, s. 16.

² el-Mansûrî, *İcazetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3b; Mehmed Efendi Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, III, s. 677; Ziriklî, Hayruddîn Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim, b.y.y, 2002, IV, s. 292.

³ *eş-Şâtıbiyye*, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin kıraat-i seb'â üzerine dair kasidesidir. ed-Dânî'nin *et-Teysîr* adlı eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir. Bilgi için bkz. Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, s. 377-379.

⁴ Kafiyeleleri 'Râ' şeklinde olduğu için *Kasîdetü'r-Râiyye* olarak bilinir. Resmü'l-mushaftan bahseder. Dânî'nin, *el-Muknî* adlı eserinin manzum halidir. Bkz. Durmuş Sert, "Şâtıbî'nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1985): 96.

⁵ İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* isimli eserin manzum hale getirilmiş şeklidir. Eserle ilgili bkz. İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* isimli eserin manzum hale getirilmiş şeklidir. Eserle ilgili Ali Osman Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, VII-X (1989-1992): s. 286-287.

⁶ Sultan el-Mezzâhî'nin hocaları âmâ Şeyh Seyfüddîn ile Ahmed b. Abdülhak es-Sinbâtî'dir. el-Mezzâhî, Seyfüddîn'den *Şâtıbiyye*'yi, es-Sinbâtî'den ise *Dürre*, *Tayyibe* ve on dört kıraati okumuştur. Her iki hocanın kıraatteki silsilesi Zekeriyâ el-Ensârî vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî'ye varmaktadır. Dolayısıyla bu durum Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin kıraat senedinin İbnü'l-Cezerî'ye vardığını gösterir. Konuyla ilgili bkz. el-Mansûrî, *İcazetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 5a.

1111/1699) ve eş-Şebrâmelisî'den *Şâtıbiyye, Dürre*⁷ ve *Tayyibe*'ye dair dersler aldığıyla ilgili bilgiler vardır.⁸ Kendisinin kıraat alanında ders aldığı hocalardan diğer ikisi de hocalarından Sultan el-Mezzâhî'den ders almış Muhammedeyn diye de bilinen Mağribli büyük ve küçük Muhammed'dir.⁹

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin diğer ilim dallarına ait hocaları ise Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Alâuddîn el-Bâbilî (ö. 1077/1666),¹⁰ Ebû Muhammed (Ebû'l-Ferec), Abdüsselâm b. İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî (ö. 1078/1668),¹¹ Ahmed b. Ahmed el-Acemî el-Vefâî el-Mısırî (ö. 1086/1675),¹²

⁷ Şâtıbî'nin Hırzû'l-Emânî'sinde zikretmiş olduğu yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere ele alınmıştır. Eserle ilgili bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", DİA, XX, s. 554, İstanbul, 1999. El-Mansûrî'nin de hocalarından okuduğu yukarıda zikri geçen eserler aynı zamanda kıraat eğitim kurumlarının müfredatlarında bulunmaktadır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sibyan Mektepleri" Edebali İslamiyat Dergisi, 1/2 (2017): s. 50-51.

⁸ Her iki kıraat âliminin kıraatteki senedi de Sultan el-Mezzâhî de olduğu gibi Zekeriyâ el-Ensârî vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşır. Konuyla ilgili bkz. el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 5a-6b.

⁹ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, vr. 6b.

¹⁰ el-Bâbilî, Mısır Babil'de doğup orada yetişmiş ve Kahire'de vefat etmiştir. Şâfiî fakihlerindedir. Öğrenci yetiştirme işini daha ziyade önemseyip kitap telifi işine çok fazla eğilememiştir. *Müntehibü'l-esânîd fi vasli'l-müsânnifâti ve'l-eczâi ve'l-mesânîd, Kitâbü'l-cihâd, 'İkdüd dürerü'n-nezîm* adlı eserleri vardır. Kehhâle, Ömer b. Rıdâ, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Dâr-u İhyai't-Türâs, Beyrut, t.y., XI, s. 34; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, II, s. 290.

¹¹ Zamanının Mısır Mâlikî fakihî, kelimacı ve süflük özelliklerine sahip Ebû Muhammed (Ebû'l-Ferec) Abdüsselâm b. İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî Kahire doğumlu olup babasının doğduğu yerleşim yerine nisbetle "el-Lekânî" nisbesiyle anılmıştır. Değişik ilim dallarına ait eserleri vardır. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, III, s. 355; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, V, s. 222; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, s. 571.

¹² Ahmed b. Ahmed el-Acemî el-Vefâî el-Mısırî, Şâfiî fakihî ve muhaddisidir. Kendisi hakkında ilim ve ibadet haricinde hiçbir şeyle meşgul olmadığı, ilmi meseleler haricinde pek konuşmadığı ve görüşlerinin önemsendiği söylenir. Eserleri daha ziyade hadis alanındadır. Bkz. Ziriklî, *el-A'lâm*, I, s. 91; Muhammed Emin b. Fazlullâh el-Hamevî, *Hulâsâtü'l-eser fi a'yânî'l-karnî'l-hâdî aşere*, Dâr-u Sadr, Beyrut, t.y., I, s. 173.

Mansûr et-Tûhî (ö. 1090/1679),¹³ Ahmed b. Şemsüddîn 'ale'l-Misrî el-Beşbîşî eş-Şâfiî (ö. 1096/1685),¹⁴ ve Yahyâ eş-Şâvî' dir¹⁵ (ö. 1096/1685).¹⁶

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, kıraat ilmine ehemmiyet verilen ve kıraat ilmine katkıda bulunan önemli âlimlerin bulunduğu bir dönemin¹⁷ kıraat âlimlerindedir. Nitekim dönemin önemli şahsiyetlerinden Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın genelde nahiv, hadis, siyer gibi İslâmî ilimlerin her alanında özellikle de kıraat ilim dalındaki bilgisi ve eğitimlik becerisi gibi vasıfları sebebiyle Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin İstanbul'a gelmesini sağlayıp kendisine gerekli ilmi ortamı oluşturması,¹⁸ İslâmî ilimlere özellikle de kıraat ilmine verilen değer açısından önemli bir göstergedir. Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin yaşadığı dönemde kıraat ilmine katkıda bulunan önemli isimler

¹³ Mansûr b. Abdürrezzâk b. Sâlih et-Tûhî, Şâfiî fakihidir. Mısırlı olup Ezher'de eğitim görmüş âlimlerdendir. Zeynüddîn el-'Irâkî'nin hadis usulüyle ilgili manzumesi için Zekeriyâ el-Ensârî'nin yazmış olduğu *Fethu'l-bâkî* adlı eseri üzerine hâşiyesi vardır. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, VII, s. 300; Ahmet Özel-Cengiz Kallık, "Zekkeriyâ el-Ensârî", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, s. 214.

¹⁴ el-Beşbîşî, hicrî 1041 yılında Beşbiş'te doğmuştur. "imam" ve nakli ilimlerde "hüccet" olarak bilinir. Mısır'a giden el-Beşbîşî, burada rivayet ilimleri, kıraat, fıkıh, hadis, feraiz, Arap dili, akâid ve usûle dair dersler almıştır. *et-Tuhfe es-Seniyye*, *Ecive 'alâ es'iletin fi'l-fıkıh*, *el-'Ukûd el-Cevheriyye*, *Risâle ecâbe bihâ 'alâ es'iletin fi's-sireti'n-nebeviyye* isimli eserleri mevcuttur. Bkz. el-Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 34; ez-Zirikî, *el-A'lâm*, I, s. 155.

¹⁵ eş-Şâvî el-Mâlikî, hicrî 1030 senesinde doğmuş, 1096 yılında hac yolculuğunda vefat etmiştir. eş-Şâvî, Suriye ve Türkiye'de de bir müddet bulunmuştur. Değişik ilimlere dair eserleri vardır. Bkz. Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin*, II, s. 533; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, XIII, s. 227; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, s. 168-169.

¹⁶ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 1a-6b (Bu icâzet, el-Mansûrî'nin Hüseyin b. Murad Erzurumî'ye verdiği icâzettir.); *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 96b-97a. (Bu icâzet el-Mansûrî'nin Hasan b. Ahmed'e verdiği icâzettir.)

¹⁷ Şeyhî, *Vekâyi*, III, s. 677-678. Yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nde birtakım sıkıntılar baş göstermiştir. Şöyle ki XVII. yüzyılın sonlarına doğru, Viyana bozgunuyla, Osmanlı Devleti'nde büyük ve derin zaaf lar belirmiştir. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Kısa Osmanlı Tarihi*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 45. Ancak idarî, malî, askerî manada gerilemeye rağmen kültür, sanat ve edebiyat sahalarındaki yükselme devam etmiştir. Sultanahmet Camii, Yeni Camii, Revan Köşkü ve Bağdat Köşkü gibi mimari şaheserler bu dönemde yapılmış; Hâfız Post, İtrî gibi musikînaslar, Hâfız Osman gibi hattatlar, Naima, Koçî Bey, Peçevî gibi tarihçiler, Nefî ve Nâbî gibi divan şairleri, Kâtip Çelebi gibi bilim adamları, Evliyâ Çelebî gibi seyyahlar ve daha nice Osmanlı ilim adamları, sanatkârlar ve edipler bu çağda yaşamışlardır. Bkz. Refik Özdek, *Türklerin Altın Kitabı*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1990, IV, s. 683.

¹⁸ Şeyhî, *Vekâyi'l-Fudâlâ*, III, s. 677-678. Yetişkinlik dönemi Mısır'da geçen el-Mansûrî'nin hayatından belli bir dönem geçtikten sonra kendisi Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın davetiyle önce Belgrad'a sonrasında İstanbul'a gelmiştir. el-Mansûrî'nin ilmi faaliyetlerine İstanbul'da devam etmesinde âlimlere ve ilmî faaliyetlere destek olmasıyla bilinen ve önemli ilim adamlarını İstanbul'a davet etmek suretiyle İstanbul'daki ilmî faaliyetlerin gelişmesinde önemli katkılara sahip Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın etkisi büyük olmuştur. Nitekim Ali b. Süleyman el-Mansûrî, icâzetnâmesinde bu hususla ilgili şöyle der: "Ezher'deki ilmî birikimim sonrasında Rum diyarına göçtüm. Herkes Rum diyarına gitmeyi nasıl arzu ediyorsa doğ al olarak oralara gitmeyi ben de arzu ettim. Burada birçok ulemaya arkadaşlık ettim. Bu zatlardan biri de Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'dır. Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa ile tefsir hadis, fıkha dair çok müzakerelerde bulundum. Aynı zamanda Mustafa Paşa'nın çocuklarının hocası idim." Bkz. el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3a.

ise Şahin b. Mansûr b. Âmir el-Ermenâvî (ö. 1100/1689),¹⁹ Birmâvî İbrâhim b. Muhammed (ö. 1106/1194),²⁰ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1117/1705),²¹ Hasen Ali b. Muhammed en-Nûrî b. Selim es-Safâkusî (ö. 1117/1705),²² Süleyman Fâzıl Efendi (ö. 1134/1722),²³ Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732),²⁴ Veliyyüddîn Cârullâh (ö. 1151/1738),²⁵ Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (ö. 1159/ 1746),²⁶ Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (ö.

¹⁹ Abdüsselâm el-Lekânî (ö. 1078/1668), Sultan el-Mezzâhî (ö. 1075/1664), Nûruddîn Ali eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/ 1676) gibi devrinin önde gelen hocalarından ders almıştır. Kıraat ilminin yanı sıra diğer ilimlerde otorite olan el-Ermenâvî döneminin Kahiresi'nde fetvalarıyla meşhurdur. Bkz. İlyas b. Ahmed Hüseyin el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, (tkd. Muhammed Temim), Dâru'n-Nedve el-Âlemiyye, 2000, II, s. 143.

²⁰ Kendisi Mısır Şâfiî fakihlerindendir ve Ezher şeyhliği görevi resmîyet kazanmasından sonra bu göreve Muhammed el-Haraşî'den sonra getirilen ikinci kişidir. Rahmi Yaran, "Birmâvî, İbrâhim b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1992, VI, s. 203.

²¹ Eğitimine Kur'ân'ı ezberleyerek başlayan el-Bennâ, eş-Şebrâmellisî ve el-Mezzâhî'den de kıraat dersleri almıştır. Kıraatteki icâzeti, kıraat hocalarından eş-Şebrâmellisî vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî'ye ulaşır. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 235. el-Bennâ'nın, *İthâfû'l-fuzalâ* isimli telifi kıraat sahasındaki vukûfiyetinin göstergelerindendir. Dünyanın değişik bölgelerinden başta kıraat ilmi olmak üzere değişik ilim dallarında, pek çok kişi kendisinden istifade etmiştir. Kıraat alanında kendisinden icâzet alanlar arasında Ahmed el-Eskâtî ile Ebû'n-Nûr ed-Dimyâtî'nin ismi geçer. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 46.

²² Eğitim için uzun yıllar Tunus'ta kalan es-Safâkusî, daha sonra Mısır'a geçerek burada birçok âlimden, değişik ilimlere dair dersler almış; aynı zamanda dönemin kıraat otoritelerinden kıraat ilmi tahsilinde bulunup onların gözetiminde kıraatleri ezberlemiştir. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 241. es-Safâkusî'nin kıraate dair eserleri *Risâle fî reddi alâ men yegûlû bi cevâzi ibdâli hemzet-i hâ, Tenbîhü'l-ğâfilîn ve irşâdü'l-câhilîn ammâ yegâu lehüm mine'l-hatai hâle tilâvetihim li Kitâbillâhî'l-Mübîn'dir*. Kıraatle ilgili eserlerinden en önemlisi ise *Ğaysü'n-nef' fî'l-kırâti's-seb'* isimli eserdir. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 243-244.

²³ Nişancı Mehmed Camii imamı şeyhülkurrâ Mehmed Efendi'den kırâat-i seb'a ve aşere, Gürcüzâde Mustafa ve Arabzâde Abdülvehhâb'dan (ö. 1103/1691) Arap dili ve edebiyatına dâir dersler almıştır. Bkz. İbrâhim Hatiboğlu, "Süleyman Fâzıl Efendi", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, s. 86. Süleyman Fâzıl Efendi, XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde rivayet geleneğinin devamında ve yaygınlaşmasında katkısı olan önemli simalardan biridir. Bkz. Ayaz, "Kevserî'nin İcâzetnâmesi" s. 91-92.

²⁴ Zamanındaki tüm ilim dallarıyla ilgili telif ettiği eserleri aracılığıyla zamanının ilmi birikimini ve Osmanlı âlimlerinden bir kısmının düşünce yapısını ortaya koyması nedeniyle hakkında çalışma yapılması gereken biridir. Saçaklızâde'nin kıraat ve tecvid ile ilgili telifleri *Cühdü'l-mukil, Beyânü Cühdü'l-mukil, Tehzîbü'l-kırâat, Risâle fî mehâric-i hurûf, Risâletü't-tecvid, Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd* adlı eserlerdir. Bkz. Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *Kahramanmaraş Sempozyumu*, I (2005), s. 67-68.

²⁵ Tefsir, hadis, fıkıh, akâid, kıraat, mantık, meânî, tasavvuf ve astronomi alanlarında çok sayıda eseri olan Veliyyüddîn Cârullâh, İstanbul'a geldikten sonra bu eserlerin bir kısmını gözden geçirirken bir kısmını da yeniden telif etmiştir. Bkz. Tahsin Özcan, "Veliyyüddin Cârullâh", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, s. 38-39. Cârullâh'ın kıraatla ilgili telif ettiği eserinin adı ise *Kitâbü'l-Furkân fî kırâati'l-Kur'ân'dır*. Eserle ilgili bkz. Veliyyüddîn b. Mustafa Carullah, *el-Furkân fî kırâati'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Cârullâh Blm., nr. 16, 17.

²⁶ Ahmed b. Ömer el-Eskâtî, Kahireli Hanefî fakihlerindendir. Künyesi Ebû's-Suûd'dur. Arap dili ve belâgatına dair dersler almış, kıraat, nahiv ve fıkıh sahalılarında otorite âlimlerden olmuştur. Bkz. Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 39-40. Kıraate dair *Ecvibetü'l-mesâil* isimli eseriyile Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî'nin İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime'si* üzerine yazmış olduğu şerhe haşiyesi vardır. Eserle ilgili bkz.

1179/1765),²⁷ Ahmed b. Ömer b. Eyyûb el-İzmîrî (ö. 1180/1766)²⁸ ile Yusuf b. Sıyâm ed-Demenhûrî'dir (ö. 1192/ 1778).²⁹

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, 1677 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. 1679-80 yıllarında Fâzıl Ahmed Paşa tarafından Belgrad'da yaptırılmış Belgrad Medresesi'nde şeyhülkurrâ olarak görevde bulunan Ali b. Süleyman, 1686-87 senelerinde İstanbul'a dönmüş 1688'de Köprülü Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa atanmasıyla sadrazam imamı olarak görev yapmıştır. 1689 yılında Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne hâfız-ı kütüb, dersiâm ve muhaddis olarak vazifelendirildi. Daha sonra II. Süleyman'ın annesi Saliha Sultan'ın ruhu için Sultan Süleyman Türbesi'nde açtığı dârülkurrâda şeyhülkurrâlık görevini üstlenen el-Mansûrî, 1715-16 senelerinde Sultan Ahmed Dârülkurrâsı'nda

Ahmed b. Ömer el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fî ilmi'l-kırâât*, (thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şinkiti), Dâr-u Kunûz-ü İşbiliyâ, Riyad, 2008; Ahmet Özel-Cengiz Kallek, "Zekeriyâ el-Ensârî", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, s. 214.

²⁷ Küçük yaşta hafız olan el-Mağribî, kıraat ilmi ve Mâlikî mezhebine dair eğitimle tahsil hayatına devam etmiştir. Bkz. İbrâhim b. Said b. Hamed Devserî, *el-İmâm ve'l-Mütevellî ve cühûdühû fî 'ilmi'l-kırâa*, Mektebü'r-Rüşd, Riyad, 1999, s. 145. el-Mağribî'nin kıraat ilmiyle alakalı eserleri *Tahrîrüt Tayyibetî'n-Neşr fî'l-kırâati'l-'aşr*, *Temrînüt-talebeti'l-bererati'l-hıyera fî vücûhi'l-kırâ'ati'l-eimmeti'l-'aşere*, *Kitâb fî resmi hattî'l-Mushafî'l-Osmânî*, *Kitâb fî vücûhi'l-kırâati'l-'aşere*, *Senâhü't-tâlib li eşrafi'l-metâlib*, *Kitâbü'ş-şevâz*, *Hisnü'l-kârî'dir*. Bkz. Sadikov, Murad, Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin "*Hisnü'l-kârî fî ihtilâfi'l-mekârî*" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği, (yüksek lisans, 2012), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 17.

²⁸ Ahmed el-İzmîrî eserlerinde, sarf, nahiv, belâgat gibi Arap dili edebiyatıyla ilgili bilgilerin yan ısıra fıkıh, kelim, tefsir vs. İslâmî ilimlere yer veren çok yönlü bir âlimdir. Bkz. Ahmet Özberk, *Ömer el-İzmîrî ve Câmiu'l-Kifâye ve Zâhiru'ş-Şifâye Adlı Eserinin Tahkiki*, (yüksek lisans 2012), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. 32. Kıraatla ilgili eserinin adı ise *Hidayetü'l-kurrâ'dır*. Eserle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ahmed b. Ömer b. Eyyûb el-İzmîrî, *Hidayetü'l-kurrâ*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 28/10, vr. 57b-65a.

²⁹ Dini ilimlerin yan ısıra müsbet ilimler şeklinde nitelendirilen tıp, kimya, mühendislik gibi ilimleri de tahsil eden ed-Demenhûrî, Ezher şeyhi Şemseddin Muhammed b. Sâlim el-Hıfzî'nin vefatı sonrasında bu göreve getirilmiş, vefatına dek bu görevi sürdürmüştür. Bkz. Arif Aytekin, "Demenhûrî", *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 149. Yusuf b. Sıyâm'ın kıraate dair eserinin ismi ise *Hulâsâtü'l-kelâm 'ala vakf-i Hamza ve Hişâm'dır*. Eserle ilgili geniş bilgi için bkz. Yusuf b. Sıyâm ed-Demenhûrî, *Hulâsâtü'l-kelâm 'alâ vakf-i Hamza ve Hişâm*, Nuruosmaniye, nr. 64/1, vr. 1-19.

şeyhülkurrâ olarak vazife almıştır.³⁰ Bu kurumlarda yapmış olduğu görevler ise şeyhülkurrâlık,³¹ ders-i âmmlık,³² hâfız-ı kütüblük³³ ve muhaddislikdir.³⁴

el-Mansûrî'nin adı geçen kurumlarda yetiştirdiği öğrenciler arasında Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1087/1676), Köprülü Nûman Paşa (ö. 1131/1719),³⁵ Abdullah b. Muhammed b. Sâlim el-Basrî (ö. 1134/1722), Hoca

³⁰ el-Mansûrî, *Tertübü'l-kırâ'ât*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 36, vr. 1b; Şeyhî, *Vekâyî*, III, s. 677-78; Mehmet Süreyya, *Sicilli Osmânî*, I, s. 268; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 73; Ayaz, "Kevserî'nin İcâzetnâmesi", s. 91. Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin yapmış olduğu vazifeler ve bu vazifelerin görev tanımları ile adı geçen vazifelerdeki görevlilerin sahip olması gereken vasıflardan yola çıkarak el-Mansûrî'nin bulunduğu yerde kıraat ilmi taliminde otorite kabul edilmesi, reîsülkurrâ kabul edilmesi hasebiyle karilerin kıraat ilminde müracaat kaynağı ve denetleme mekanizmasının en yetkili kişisi kabul edilmesi gibi vasıflara sahip olduğu düşünülebilir. Bununla beraber camilerde halka yönelik ders verme salahiyetine sahip olması, hadislerin daha iyi bir şekilde öğrenilmesi için müzakereleri ihmal etmemesi, vs. vasıflar da dersiâmlık ve muhaddislik görevleri taliplilerinden atanmaları için istenilen vasıflar olup dolayısıyla el-Mansûrî'nin de bu vasıflara sahip olduğu için zikri geçen vazifelere tayin edildiği akla gelir. Ayrıca el-Mansûrî, hâfız-ı kütüblük görevinde de bulunmuştur. Güvenilir ve basiretli olma ile kitap isimleriyle ilgili literatür bilgisine vukûfiyet gibi nitelikler bu görev için aranan vasıflardandır. Bu sebepten el-Mansûrî'nin de bahsedilen tüm bu ilmi ve ahlaki vasıflara haiz olduğu söylenilebilir.

³¹ Şeyhülkurrâlık terimi kıraat ilmindeki ihtisası ve bu ilme hizmetiyle bulunduğu yörelerde ön plana çıkmış kimseler için kullanılır. Bir şehirde birden fazla kimse için bu terim kullanılabilir. Recep Akakuş, Osmanlı şeyhülkurrâlarının sayısı ile ilgili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yüzlerce şeyhülkurrâlık cihetinin olduğunu dile getirir. Bkz. Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 545. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü'ndeki 3351 nolu eserin baş kısmında Ali b. Süleyman'la ilgili birtakım vasıflardan bahsedilir. Bu vasıflardan biri de reîsülkurrâlıktır. Bkz. Süleymaniye Ktp., Laleli Blm., nr. 3351, vr. 1a.

³² Medreselerde öğrenciler, camilerde ise halka ders verme salahiyetine sahip insanlar için kullanılan bu terim, el-Mansûrî'nin döneminde sıkça ve müderrisler için kullanılmıştır. Camilerde verilen "dersiye" hizmeti dersiâmlarca yürütülürken; vakıf kütüphanelerinde de şeyhülkurrâ, meşk hocası, ders halifeleri vazifelerine görevli kimselerin içinde de dersiâmlara rastlanılmıştır. Dersiâmlık için medrese icazeti sonrasında sınava girmek gerekmektedir. Bu sınavdan başarılı olup da dersiâmlık yetkisine sahip olan âlimlerin halk nezdindeki yeri büyük olmuştur. Bkz. Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 185.

³³ Kütüphane vakfiyelerinde "emîn-i kütüb, hâzin, hâzin-i kütüb" şeklinde isimlendirildiği de olmuştur. Sahip olmaları gereken vasıflar, vazifeleri, görevlendirilme ve görevden alınma şekilleri vakfiyelerce bizzat belirlenmiştir. el-Mansûrî'nin yaşadığı dönemde tesis edilen Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin vakfiyesinde (1120/1708) hâfız-ı kütüb için basiret ehli olması, her türlü ilme dair eserlere vakıf olması ve kitap isimleriyle ilgili literatür bilgisine sahip olması vasıfları aranmıştır. Bkz. İsmail Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", *DİA*, İstanbul 1997, XV, s. 94.

³⁴ Şeyhî, *Vekâyî*, III, s. 677-678. Muhaddis terimi, rivayet ettiği hadislerin senedleriyle nakline muvaffak olabilen, bu hadislerin metinlerini de ezber nakledebilen ve isnad zincirinde geçen kimselerin güvenilirliği hususunda bilgi sahibi olan kimseler için kullanılır. Muhaddis olacak kimselerde bu işi Allah rızası için yapması, hadis âlimlerinin güzel ahlakıyla ahlaklanması, hocasını dikkatle dinlemesi ve onun hoşnutluğunu gözetmesi, kendine yakışır şekilde mütevazı bir elbise giyinmesi, hadislerin zayıf ve sahih olanlarını öğrenmek için çaba göstermesi ve bunun için müzakereleri ihmal etmemesi ve hadislerin yaygınlaşması için gayret etmesi gibi birtakım şartlar aranır. Bu vasıflara sahip muhaddisler gittikleri bölgelerde itibar görmüşler, kendileri için binlerce hadis talebesi ve halkın teveccühüne mazhar olmuşlardır. Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Muhaddis", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, s. 392-394.

³⁵ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3a.

Paşa İmamı Hasan Efendi (ö. 1136/1723-24),³⁶ Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî (ö. 1154/1741),³⁷ Hüseyin b. Hüseyin Murâd el-Erzurûmî (ö. 1163/1750),³⁸ Abdullah Hilmî Yûsufefendizâde (ö. 1167/1754), Köprülü Abdullah Paşa (ö. 1171/1758) ve Ahmed Hicâzî (?) gibi önemli zatlar bulunmaktadır.

Mansûrî'nin talebelerine ders verdiği ilim dalları ise sarf, nahiv, aruz, tefsir, hadis ve kıraattir. Mansûrî talebelerine verdiği derslerin isimlerini icâzetnâmelerde dile getirirken okuttuğu kitapların isimlerinden sadece bir kısmını zikretmiştir. Bu kitaplar, '*Akîle fi'r-resm*,³⁹ *eş-Şifa*,⁴⁰ *Şâtıbiyye*, *Dürre ve Tayyibe*'dir.⁴¹

el-Mansûrî'nin *Şerhu Ferâidi'l-Vefiyye* isimli eserinin baş tarafında kendisiyle ilgili bazı bilgiler verilir. Bu bilgiler, "tefsircilerin övünç kaynağı, hâfız ve hadisçilerin direği, nahivcilerin önderi, fıkıh ve usûlcülerin rehberi" sözlerinden anlaşıldığı üzere el-Mansûrî'nin çok yönlü bir âlim olmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu kısımda el-Mansûrî'nin İstanbul'un reîsülkurrâsı ve Şâfiî olduğu, doksanlı yaşlarda hicrî 1134 yılında Muharrem ayının on üçüncü günü pazartesi saat altıda vefat ettiği ve Üsküdar'a garnizon yakınlarına defnedildiğine dair bilgiler vardır.⁴²

II. OSMANLI İLİM DÜNYASINA KATKILARI

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Osmanlı ilim dünyasına talebeleri, eserleri ve Mısır tarihi vesilesiyle katkıları bulunmaktadır. Aşağıda, bahsi geçen katkılar ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

A. Talebeleri

el-Mansûrî çok yönlü bir âlim olup bunun yansımaları yetiştirmiş olduğu talebelerde de görmek mümkündür. el-Mansûrî'nin, talebelerine kıraat ilmiyle birlikte diğer ilimlere dair de dersler vermesi ve nitekim vermiş olduğu dersler ile okuttuğu kitaplardan bir kısmını talebelerine vermiş olduğu icazetlerde dile getirmesi kendisinin çok yönlü bir âlim olduğunun göstergelerindedir. Nitekim el-Mansûrî, talebelerinden Yûsufefendizâde'ye

³⁶ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97a.

³⁷ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, (yüksek lisans 2016), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. 81.

³⁸ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 6b.

³⁹ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97a.

⁴⁰ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97a.

⁴¹ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 6b; *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97a.

⁴² Bilgilerin yazarı belli olmayıp bu bilgiler eserin müstensihî tarafından yazılmış olabilir.

aklı ilimlere dair ders verirken,⁴³ Hasan b. Ahmed'e (ö. 1136/1723-24) Kadı İyaz'ın Şifâ'sı ile Şâtıbiyye kitaplarını okutmuştur.⁴⁴

el-Mansûrî'nin talebelerinden Hasan b. Ahmed ile Hacı Hüseyin Erzurûmî Osmanlı'da kıraat ilmi açısından önemli kişilerdir. Zira Mısır tariki azimet ve ruhsat mesleklerinin icâzetleri Hasan b. Ahmed ile Hacı Hüseyin Erzurûmî vasıtasıyla el-Mansûrî'ye ulaşmaktadır.

Bu başlıkta talebeleri ve onlara verdiği derslere değinilecektir.

1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa (ö. 1087/1676)

Köprülüzâde Mehmed Paşa'nın (ö. 1072/1661) oğlu Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, Osmanlı sadrazamlarındandır. Yedi yaşında babasıyla İstanbul'a giden Fâzıl Ahmed Paşa, burada eğitim görmüştür. Eğitimi esnasında Osman Efendi, Karaçelebizâde Müftü Aziz Efendi⁴⁵ gibi döneminin meşhur simalarından dersler alan Fâzıl Ahmed Paşa daha sonra "paşazâde" lakabıyla, Ahmed Paşa, Kâsım Paşa, Sahn-ı Semân ve Sultan Selim medreselerinde müderrislik yapmış, daha sonra medreselerdeki hocalar arası çekişmeler sebebiyle müderrislik vazifesini bırakıp mülkiyeye geçmiştir.⁴⁶

Fâzıl Ahmed Paşa, Belgrat'ta Kur'ân kıraati eğitimi merkezi denilebilecek dârülkurrâ inşa ettirmiştir.⁴⁷ Ancak bu dârülkurrâ günümüze ulaşamamıştır.⁴⁸ Bahsi geçen Dârülkurrânın önemli bir yönü hocası Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin bu dârülkurrâda görev yapmış olmasıdır. ⁴⁹ Fâzıl Ahmed Paşa, İstanbul'daki vakıflara bağlı medrese ve dârülkurrâda eğitim gören talebeler için de yıllık beş yüz altın tahsisini vakfiyede şart koşmuştur.⁵⁰ Bu durum Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın kıraat ilmine verdiği değerin bir diğer göstergesi kabul edilebilir.

⁴³ Halit Özkan, "Yüsufefendizâde", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, s. 41. Yüsufefendizâde ve kıraat ilmine katkılarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Öge, 18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlimindeki Yeri, Hüner Yay., 2015.

⁴⁴ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97a.

⁴⁵ Kara Çelebizâde Müftü Abdülaziz Efendi, devrinin önemli fıkıh âlimlerindedir. IV. Mehmed zamanında meşihatlık makamına getirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Nermin Yıldırım, *Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri*, (yüksek lisans, 2005), Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. IX-XIX.

⁴⁶ Abdülkâdir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, s. 260.

⁴⁷ Sayın, *Fâzıl Ahmed Paşa*, s. 43.

⁴⁸ Sayın, *Fâzıl Ahmed Paşa*, s. 51.

⁴⁹ Bkz. Şeyhî, *Vekâyi*, III, s. 679-680.

⁵⁰ Bkz. Topçu, *Bir Bâni Ailesi: Köprülülüler*, s. 244; Sayın, *Fâzıl Ahmed Paşa*, s. 64.

el-Mansûrî'nin icazetinde Fâzıl Ahmed Paşa'nın talebesi olduğuna dair bilgi mevcut olmakla beraber⁵¹ el-Mansûrî'nin kendisine verdiği dersin mahiyetiyle ilgili malumat bulunmamaktadır.

2. Köprülüzâde Nûman Paşa (ö. 1131/1719)

Fâzıl Mustafa Paşa'nın oğlu Köprülüzâde Nûman Paşa İstanbul'da doğmuş ve burada medrese eğitimi almıştır. Hocaları arasında Süleyman Fâzıl Efendi ve Kayserili Hâfız Seyyid Ahmed Efendi gibi âlimler bulunmaktadır.⁵² Belirtildiği üzere Nûman Paşa, Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin talebelerindedir.⁵³

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin kıraatta okuttuğu tariklerden biri de Osmanlı ilim dünyasında sonradan Mısır tariki diye adlandırılacak olan Şâtıbiyye tarikidir. Nûman Paşa, Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Köprülüzâde Nûman Paşa üzerindeki etkisinden olsa gerek Şâtıbiyye tariki üzere bazı ayetlerin vücûhâtlarına dair risâle yazmış olup bu risâle Süleymâniye Kütüphanesi'nde mevcuttur.⁵⁴

3. Abdullah b. Sâlim el-Basrî (ö. 1134/1722)

Abdullah b. Muhammed b. Sâlim el-Basrî, Mekke doğumlu olup yine Mekke'de vefat etmiştir. Ancak eğitimini Basra'da almıştır. Kendisi Şâfiî fakihidir.⁵⁵

el-Basrî, Ahmed b. Muhammed b. Sâlim en-Nahlî (ö. 1130/1717) ve Ebü'l-Bekâ Hasen b. Ali b. Yahyâ el-Uceymî (ö. 1113/1702) ile birlikte döneminin Yemen, Hicaz, Suriye ve Mısır'ında kendilerinden hadis rivayet edilen üç kişisinden biri olarak bilinmektedir.⁵⁶ Osmanlı hadis âlimlerinden Süleyman Fâzıl,⁵⁷ Mısır Müftüsü Bedrüddîn Hasan b. İbrâhim ez-Zeylâî el-Cebertî (ö. 1188/1774),⁵⁸ Ebü'l-Mekârîm Muhammed b. Ahmed el-Hifnî (ö.

⁵¹ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3a.

⁵² Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Nûman Paşa", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, s. 265.

⁵³ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3a.

⁵⁴ Risâlesine Şâtıbiyye tarikinde kıraatleri okumada cem' usûlüne dair bilgiler vermekle başlayan Nûman Paşa, bu bölümde cem usûlünün uygulama yöntemini açıklar ve Bakara sûresi altıncı ayetteki ferş denilen vücûhâtların uygulamaya dökülmesiyle ilgili bilgileri ele almak sûretiyle cem' metodunun uygulanışını örneklendirerek zikreder. Bkz. Köprülüzâde Nûman Paşa, *Risâle fi'l-kırâ'a*, Süleymaniye Ktp., Erzincan Blm., nr. 8, vr. 96a-105b.

⁵⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, s. 88-89; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin*, I, s. 382.

⁵⁶ Bkz. Avci, "Uceymî", s. 37.

⁵⁷ Bkz. Ayaz, "Kevserî'nin İcâzetnâmesi", s. 92.

⁵⁸ Mısır müftüsü el-Cebertî, devrinin önde gelen âlimlerinden dersler ve icâzet aldıktan sonra yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Ezher'de ders vermiş, ömrünün sonlarına doğru derslerine evinde devam

1181/1767)⁵⁹ ve Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî (ö. 1138/1726)⁶⁰ icâzet verdiği talebeleri arasındadır. Ayrıca Ebu Abdillah Ahmed b. Saîd (ö. 1150/1737),⁶¹ Mustafa eş-Şîrvânî (ö. 1164/1751),⁶² Muhammed eş-Şîrvânî (ö. 1179/1766),⁶³ İbn Abdillâh el-Mağribî (ö. 1141/1729),⁶⁴ İbn Hasen Muhammed Himmetzâde (ö. 1175/1762),⁶⁵ Muhammed Akîle (ö. 1150/1737),⁶⁶ Abdullah b. Hilmi Yûsufendizâde (ö. 1167/1754), Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî (ö. 1174/1761),⁶⁷ Abdullah b. İbrâhim el-Berrî de (ö. 1175/1762)⁶⁸ kendisinden ders alan talebelerinden bazılarıdır.

el-Mansûrî'nin icâzetnâmesinde⁶⁹ Abdullah b. Sâlim el-Basrî'nin kendisinden ders aldığına dair malumat olmasıyla birlikte hangi ilim dalında kendisine talebe olduğuyula alakalı bilgi bulunmamaktadır.

4. Hasan b. Ahmed (ö. 1136/1723-24)

Hasan b. Ahmed, Hoca Paşa İmamı ve Valide Sultan Camii Hatibi'dir. İbn Kesîr kıraati ve Âsım'ın Hafs rivayetini Şaban Efendi'den (ö. 1097/1686)

etmiştir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, II, s. 178; Kâsım Kırbıyık, "Cebertî, Hasan b. İbrâhim", *DİA*, İstanbul 1993, VII, s. 191.

⁵⁹ Şâfiî âlimi olan Hifnî, tefsir, hadis, mantık, kelim, Arap dili sahalarında geniş birikime sahip olup Ezher'de dersler vermiştir. Bkz. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, IX, s. 265; Cengiz Kallek, "Hifnî", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, s. 478.

⁶⁰ Hindistanlı muhaddis es-Sindî, el-Kürânî, el-Berzencî gibi devrin önde gelen âlimlerinden istifade edip yine döneminin hadis otoritelerinden Abdullah b. Sâlim el-Basrî, el-Uceymî gibi âlimlerden de icâzet almış, bunun yanında kendisi de *Keşfü'l-hafâ* adlı eserin müellifi İsmail b. Muhammed el-Elcûnî'ye icâzet vermiştir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, s. 253; Mehmet Özşenel, "Sindî, Muhammed b. Abdülhadi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, s. 245.

⁶¹ Tefsir, hadis, kelim, tasavvuf ilminde mahir olan İbn Akîle, aynı zamanda tarihçi ve Kâdirî şeyhidir. Bkz. Abdülhamit Birşik, "İbn Akîle", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, s. 304. Daha ziyade hadisçiliği ile bilinir. Bkz. Ömer Özgül, *İbn Akîle'nin 'Ikdu'l-Cevâhir fî Selâsili'l-Ekâbir Adlı Eseri ve [Edisyon-Kritik-Tahlil]*, (yüksek lisans, 2005), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. 22.

⁶² Murâdî Muhammed Halil b. Ali, *Silkü'd-düer*, b.y.y: Dâr-u İbn Hazm, 1988, IV, s. 219.

⁶³ İbn Ali b. İbrahim Muhammed eş-Şîrvânî, Hanefî fakihidir. Geniş bilgi için bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 66-67.

⁶⁴ Mâlikî fakihidir. Faslıdır. Abdullah b. Sâlim el-Basrî'den Medine'de iken ders almıştır. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 60.

⁶⁵ Hanefî fakihî Himmetzâde Türkmen asıllıdır. Bir müddet Mekke'de ikamet eden Himmetzâde, burada Abdullah b. Sâlim el-Basrî gibi zatlardan dersler aldıktan sonra İstanbul'a dönüp sarayda padişah çocuklarına hocalık yapmıştır. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 37-38.

⁶⁶ Hanefî fakihidir. Mekke'de doğup yetişmiş, Abdullah b. Sâlim el-Basrî, Ahmed el-Bennâ ed-Dimyâtî, el-Kürânî gibi âlimlerden dersler almıştır. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 30-31.

⁶⁷ Abdullah es-Süveydî aynı zamanda Ali b. Süleyman el-Mansûrî ile el-Mansûrî'nin hocası el-Bakarî'nin de talebesidir. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 37-38.

⁶⁸ Hanefî fakihidir. Medine'de doğup yetişmiştir. Sâlim el-Basrî, el-Kürânî, es-Sindî gibi âlimlerin ders halkalarında bulunmuştur. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, s. 82.

⁶⁹ el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 3a; *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97b.

okuyan Hasan Efendi, kırâât-i seb'â ve kırâât-i aşereyi Şeker Mehmed Efendi'den (ö. 1099/1688) tahsil etmiştir. Trabzonlu Hasan Efendi, Şeyh İsmail Efendi ve Dülgerzâde İmamı Hacı Mahmud Efendi (ö. 1166/1753) talebeleri arasındadır. *Karabaş Tecvidi* üzerine bir şerhi olan Hasan Efendi 1136/1723-24 yılında vefat etmiştir.⁷⁰

Hasan b. Ahmed, Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin yanında uzun bir müddet bulunmuş kendisinden sarf, nahiv, aruz ilmüne dair dersler almıştır.⁷¹ *Akîle fi'r-resm* ve Kâdı İyâd'ın *eş-Şifâ'sı*⁷² Hasan Efendi'nin el-Mansûrî'den okuduğu kitaplar arasındadır. Hasan Efendi'nin Ali el-Mansûrî'den kıraat ilmüne dair okuduğu tarikler ise öncelikle Kur'ân'ın başından sonuna kadar Şâtıbiyye ve Dürre tarikleri, sonrasında Tayyibe tarikidir.⁷³

5. Mustafa el-İzmîrî (ö. 1154/1741)

er-Rûmî ve Canbaş Dede lakablarıyla da bilinen⁷⁴ Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî'nin kaynaklarda İzmir Menemen'de doğduğu söylenir.⁷⁵ Mustafa el-İzmîrî, İstanbul'da Yûsufefendizâde diye bilinen Abdullah Hilmi (ö. 1167/1754) ve Köprülüzâde Abdullah Paşa'dan kıraate dair dersler almış, 1741 yılında hac ziyareti dönüşünde Mısır'da vefat etmiştir.⁷⁶

Hocaları yukarıda geçtiği üzere Yûsufefendizâde, Köprülüzâde Abdullah Paşa (ö. 1148/1735-36), Şeyh Muhammed el-'Aşrî el-Mukrî, Şeyh Hicâzî olup talebeleri ise kıraatla ilgili *Hısnü'l-kârî* adlı eseriyle bilinen Haşim b. Muhammed el-Mağribî (ö. 1179/1765) ile Şeyh Ahmed er-Reşîdî'dir (ö. ?).⁷⁷

Kıraate dair birçok eseri bulunan İzmîrî'nin en önemli eseri ise İbnü'l-Cezeri'nin kaynaklarının tespit edilmeye çalışıldığı *Tahrîru'n-Neşr min tarîki'l-aşr* adlı eseridir. İzmîrî, bu eseriyle, İbnü'l-Cezeri sonrası Osmanlı'da kıraat ilmi sahasında önde gelenlerden biri olarak addedilmiş, adı geçen bu eserle

⁷⁰ Sûrûrî, *İcâzet*, vr. 6a-b; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 76.

⁷¹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24, vr. 97b.

⁷² Kâdı İyâd'ın *Şifâ'sı* sonuna kadar bitirmemiştir. İcâzetnâmede, "Sonuna yakınına kadar okuttum" ifadesi geçer. Bkz. el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, vr. 97a.

⁷³ İcâzetnâmede başından sonuna kadar ifadesine vurgu yapılır. Bkz. el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, vr. 97a.

⁷⁴ Tayyar Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, s. 530.

⁷⁵ Talebesi Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, kendisini Hısnü'l-kârî adlı eserinde "Menemenî" nisbesiyle zikreder. Bkz. Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, *Hısnü'l-kârî fi ihtilâfi'l-mekâri*, Süleymaniye Ktp. Fatih Blm., nr. 68/12, vr. 62.

⁷⁶ Altıkulaç, "İzmîrî", s. 530.

⁷⁷ Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 390-391.

tüm tarikleriyle beraber kiraat vecihlerinin incelenmesi anlamında tahrîr edebiyatının gelişmesine vesile olmuştur. Daha sonra kendisi tahrîrât çalışmalarıyla meşhur olup bu çalışmaları kaynak olarak görülmüştür.⁷⁸

İzmîrî'nin *Umdetü'l-İrfân fî tâhrîri evcûhi'l-Kur'ân* ve bu eserin şerhi olan *Bedâiu'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-İrfân* isimli eserleri de kiraat sahasında önemli bir yere sahiptir. Zira müellif zikredilen bu telifleri, Yûsufefendizâde ile Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Tayyibe tarikiyle alakalı ele aldıkları eserlerin eksik ve kapalı kalan yönlerine işaret etmek ve bu konuyla ilgili ihtiyaca cevap vermek için yazmıştır.⁷⁹

Kaynaklarda İzmîrî'nin el-Mansûrî'nin talebesi olduğuna dair bilgi bulunmakla birlikte⁸⁰ hangi alanda ders aldığına bilgi mevcut değildir.

6. Hacı Hüseyin Erzurûmî (ö. 1163/1750)

Erzurumlu Hüseyin b. Murâd, Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin talebelerindendir. Hüseyin b. Murâd, şeyhülkurrâ ve Laleli Camii hatîbidir. Mısır tariki Mutkin mesleği kurucusu Muhammed Naîmî (ö. 1172/1758) kendisinin talebelerindendir.⁸¹ 1750 tarihinde vefat eden⁸² Hüseyin b. Murâd el-Erzurûmî, Eyüp Tokmakçı Mezarlığı'nda medfundur.⁸³

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, Hüseyin b. Murâd'a verdiği icâzetnamede, kendisinin uzun bir zaman yanında bulunup kendisinden ders aldığını dile getirir. Hüseyin b. Murâd, el-Mansûrî'den, tefsir, hadis ve diğer ilimlere dair dersler almıştır. Kiraat ilminde ise hocasından İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* adlı eserini tahsil etmiştir.⁸⁴

7. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi (ö. 1167/1754)

İstanbul'un Fatih ilçesi Nakilbent Mahallesi'nde dünyaya gelen Yûsufefendizâde'nin babası şeyhülkurrâ Muhammed Efendi (ö. 1130/1717),⁸⁵ dedesi ise reîsülkurrâ Amasyalı Yûsufefendi'dir. Asıl ismi

⁷⁸ Birmâvî, *el-İmtâ'*, II, s. 390.

⁷⁹ Konuyla ilgili bkz. Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (doktora, 1999), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. 30.

⁸⁰ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kiraat Âlimleri*, (yüksek lisans, 2016), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Ens., s. 81.

⁸¹ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb fî îdâhi'l-cem'i bi't-takrîb*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Blm., nr. 11, vr. 215a; Hasan Fahmi Üsküdârî, *İcâzet*, MÜİF Ktp., Üsküdarlı Blm., nr. 53, vr. 7b-8a.

⁸² Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, III, s. 704.

⁸³ Cemaleddin Server Revnakoğlu, *İlm-i Kiraat Mensupları*, Süleymaniye Ktp., Revnakoğlu Blm., nr. 81, vr. 71; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kiraat Âlimleri*, s. 213.

⁸⁴ Bkz. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. y., vr. 6b.

⁸⁵ Yûsufefendizâde'nin kiraat ilmindeki İstanbul tarikine dâir icâzeti, babası ve Ahmet el-Mesyerî vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî'ye kadar varır. Bkz. Emin Efendi, *Umde*, s. 115-116.

Abdullah Hilmi olmakla beraber dedesine nispetle Yûsufefendizâde, memleketine nispetle de el-Amâsî olarak bilinir. Hâfızlık sonrası babasından kıraat dersleri alan Yûsufefendizâde'nin icâzeti babası ve dedesi kanalıyla İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşır.⁸⁶

Yaklaşık yarım asır camilerde ve medreselerde ders veren Yûsufefendizâde'nin tefsir, hadis, kıraat alanındaki ihtisası sebebiyle Şam ve Hicaz âlimlerinden birçok kişi kendisinden ilim tahsil etmek için talepte bulunmuş; okudukları dersler sonrasında, Yûsufefendizâde'den ders ve icâzet verme izni almışlardır.⁸⁷ Vermiş olduğu bu icâzetlerin özellikle kıraat ilmine dâir olması Yûsufefendizâde'nin kıraat alanındaki behresini gösterir. Babası ve dedesinin kıraat alanındaki meşguliyetleri muhtemelen Yûsufefendizâde'de büyük bir etki bırakıp kendisinin de meşguliyetinin daha ziyade bu alana teksifine neden olmuştur.⁸⁸

Yûsufefendizâde kıraat sahasında Osmanlı'nın yetiştirdiği ender şahıslardan biridir. 1718'de Sultan I. Ahmet vakfiyesince Riyâset Kurrâlığı'na, 1721'de ise Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin yerine Sultanahmet Camii Şeyhülkurrâlığı'na atanması yanında⁸⁹ Osmanlı'da kıraat ilminde iki ana akımdan "İstanbul tariki" denilen ekolün alt kollarından biri olan Îtilâf mesleği'nin kurucusu olması Yûsufefendizâde'nin Osmanlı kıraat dünyasındaki önemini göstermektedir.

Yûsufefendizâde el-Mansûrî'den akli ilimler tahsil etmiştir.⁹⁰ Ayrıca el-Mansûrî Yûsufefendizâde'ye hadis ilmine yönelik icâzet vermiş olup bu icâzet sebebiyle verilen rivayet izni Kevserî'ye kadar intikal etmiştir.⁹¹

8. Abdullah Nâilî Paşa (ö. 1171/1758)

Osmanlı'da çeşitli görevlerde bulunan Abdullah Nâilî bir dönem sadrazamlık da yapmıştır. Hac yolculuğu esnasında vefat etmiştir.

⁸⁶ Yûsufefendizâde, *Risâle fi ecvibetî'l-mesâil mimmâ yetealleku bi vücûhi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68/4, vr. 38b-39b.

⁸⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, s. 471-472.

⁸⁸ Tobay, *Yûsufefendizâde*, s. 51.

⁸⁹ Şeyhî, *Vekâyi*, III, s. 678.

⁹⁰ Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, s. 41.

⁹¹ Kevserî, Muhammed Zâhid, *et-Tahrîru'l-vecîz fîmâ yebteğhi'l-müstecîz*, (nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde), Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1413/1993, s. 28; Kadir Ayaz, "Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XL (2015): s. 91.

Yûsufefendizâde'den icâzet alan Abdullah Nâilî Paşa⁹² aynı zamanda Mustafa el-İzmîrî'nin de hocalarındandır.⁹³

Abdullah Nâilî, *el-İfâdetü'l-mukni'a* adlı eserini bizzat yazmak sûretiyle kıraat ilmine kazandırmakla beraber âlimlerin kıraatla ilgili eser yazmasına da vesile olmuştur. Nitekim Yûsufefendizâde'nin örnekler vermek sûretiyle ibdâl, sıla, nakil, sekt vs. kıraatin usulüne dair bazı hususları anlattığı *Risâle fi ecvibetü'l-mesâil* adlı risâlesi, Abdullah Paşa'nın Yûsufefendizâde'ye sormuş olduğu bazı sualler sebebiyle yazılmıştır.⁹⁴

B. Eserleri

Çok yönlü âlim vasfını haiz el-Mansûrî'nin bu özelliği eserlerinde de kendini göstermektedir. el-Mansûrî'nin eserleri kıraat, Arap dili ve siyer ilmine yöneliktir. Ancak kaynaklarda zikredilmesine rağmen siyer alanındaki eserine henüz ulaşılamamıştır. Aşağıda el-Mansûrî'nin eserleri ve telifleri vasıtasıyla Osmanlı ilim dünyasına bıraktığı etkiye değinilecektir.

1. Kıraat İlmine Dair Eserleri

el-Mansûrî'nin kıraate dair eserleri daha ziyade bu ilmin tahrîrât kısmı ile dâd harfine yöneliktir. Bununla birlikte âlâne kelimesi, tekbirler gibi kıraat ilminin birtakım meselelerine dair risâleleri de mevcuttur. Aşağıda el-Mansûrî'nin kıraat ilmiyle alakalı eserlerine değinilecektir.

a. Tahrirata Dair Eserleri

Tahrîr, düzene koyma, değerlendirme, inceleme ve sağlamlaştırma anlamlarına gelir.⁹⁵ İstilahta ise, imamların râvilerinden sonra gelen ve kıraat terminolojisinde kıraat ilminin temel kaynaklarına gitmek suretiyle, “tarik” diye isimlendirilen isnad halkalarının sıhhat ve tevsîkinin incelenmesi,⁹⁶ kıraatlerin bozukluk, birleştirme ve telfîk gibi herhangi bir hatadan korunması ile caiz ve memnû' kıraatlerin beyan edilmesidir.⁹⁷ Bu konuda eser yazımının en önemli sebeplerinden biri tahrîrâtın kıraat ilmine dair çalışma alanlarının en zorlarından biri olması ve kıraatin tahrîrâta yönelik bazı meselelerinde kıraatla ilgilenen kimselerin zihinlerini uzun bir süre meşgul edip bu meşgale

⁹² Yüksek, *Kıraat Yazmaları*, s. 115

⁹³ Bkz. Sadıkov, “*Hısnü'l-kârî fi ihtilâfi'l-mekâri*”, s. 15.

⁹⁴ Eserle ilgili bkz. Yûsufefendizâde, *Ecvibe*, vr. 29b.

⁹⁵ Ebû Tâhir Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, I, s. 375.

⁹⁶ Mustafa Atilla Akdemir, “Harput Ulemasından Hamid b. Abdülfettâh el-Pâluvi ve Zübdetü'l-'İrfân Adlı Eseri”, *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, 2015, I, s. 438.

⁹⁷ Emin Şinkitî, *Ecvibetü'l-mesâil'l-müşkilât fi 'ilmi'l-kirâ'ât*, y.y., Medine, t.y., s. 14

sonrasında çaresiz kalmalarıdır. Bir diğer sebep de *Şatıbiyye, ed-Dürre ve et-Tayyibe*'de bulunan tariklerin, tahrîrât ilmi sayesinde incelenebilmesidir.⁹⁸

Bu ilmi en fazla önemseyen ve başlatan İbnü'l-Cezerî'dir. İbnü'l-Cezerî sonrasında tahrîrât ilminde ekolleşmeler vücuda gelmiştir. Bunlardan birincisi Ali b. Süleyman el-Mansûrî'ye nisbet edilen ve "Medresetü'l-Mansûrî olarak bilinen ekoldür. Tahrîrâtla ilgili bu ekolün en belirgin özelliği bu ilimde İbnü'l-Cezerî'nin bahsettiği tarikler, vecihler ve onun kaynaklarıyla yetinilmesidir. Bu nedenle tahrîrât bağlamında adı geçen ekolün mensupları ruhsat ehli olarak görülmüştür.⁹⁹

el-Mansûrî, kıraat ilminin tahrîrâtla ilgili kısmına yönelik önemli çalışmalarda bulunmuş ve talebelerine de bu yönde büyük bir etkisi olmuştur. Tahrîrâtla alakalı eser yazanlara dikkat edildiğinde bunların büyük bir kısmının el-Mansûrî'nin talebesi ya da talebelerinin talebeleri olmaları bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Bu alanda kendisine ve talebesi Mustafa el-İzmîrî'ye (ö. 1155/1742) ekol nispet edilmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin tahrîrâtla ilgili eserlerinin tanıtımına gelince bu eserlerden ilki *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât* adlı eserdir. Eserin isminin kütüphanelerde *Risâle fîmâ yetealleku bi ba'zî'l-âyât min tarîki Tayyibetî'n-Neşr*,¹⁰⁰ *Tertîbü'l-kırâ'ât*,¹⁰¹ *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât fîmâ teyessera mine'l-âyât fî vücûhi'l-kırâ'ât*,¹⁰² şeklinde kaydedildiği de görülmektedir.

Eser yukarıda belirtildiği üzere Tayyibe tarikine göre ele alınmış olup eserde sûrelerdeki vecihler ve bu vecihlerin geçtiği kaynaklar incelenmektedir. Bu yönüyle daha önce geçtiği üzere tahrîrâta yönelik bir

⁹⁸ Şinkîti, Ecvibetü'l-mesâil, s. 14.

⁹⁹ Muhammed b. 'Abdurrahmân el-Halîcî, *Şerhu mukarribî't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, (nşr. İhâb Fikrî-Hâlid Ebu'l-Cûd), Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1430/2009, s. 54; krş. Maşalı, *Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93. Tahrîrâtla ilgili ikinci ekol ise en önemli temsilcisinin Mustafa el-İzmîrî'nin olduğu ve azîmet ehli diye bilinen ekoldür. Bu ekolün özelliği yapılan çalışmalarda İbnü'l-Cezerî'nin vermiş olduğu tarikler ve vecihlerle yetinmeyip onun vermiş olduğu kaynaklardan yola çıkarak kendisinin zikretmediği tarikler ve vecihlerden bahsetmesidir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin vermiş olduğu bilgilerle zikretmiş olduğu kaynaklar arasındaki çelişki durumunda kaynaklarda geçen bilgileri asıl kabul etmesidir. Ancak bu ekolün mümessilleri İbnü'l-Cezerî'nin kaynakları listesinde adı geçen eserlerden kendisi tarik aktarımında bulunmamışsa bu durumda bu kaynaklardan istifade etmemişlerdir. el-Halîcî, *Şerhu mukarribî't-tahrîr*, s. 54-58; krş., Maşalı, *Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 94.

¹⁰⁰ Bkz. el-Mansûrî, *Risâle fîmâ yetealleku bi ba'zî'l-âyât min tarîki Tayyibetî'n-Neşr*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 2093; Hacı Selim Ağa Blm., nr. 5.

¹⁰¹ Bkz. el-Mansûrî, *Tertîbü'l-kırâ'ât*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 36.

¹⁰² Bkz. Bağdatlı, *Hediyye*, I, s. 765; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, VII, s. 104; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, s. 294

çalışmadır. Sûre başlarındaki istiâze ve besmele vecihleriyle telifine giriş yapan el-Mansûrî, Fâtihâ sûresinin başında, her kurrâ için tekbirle beraber veya tekbirsiz haliyle istiâze ve besmelenin on iki vechinin mevcudiyetini ve bu vecihlerin her kurrâ için söz konusu olduğunu söyledikten sonra bunları tek tek dile getirir.¹⁰³ Sonrasında Fâtihâ sûresinden Bakara sûresine geçişteki vecihlere değinen el-Mansûrî, iki sûre arasında ise sekiz vecih olduğunu belirtir ve bu vecihleri sıralar.¹⁰⁴

el-Mansûrî, bu vecihleri açıklarken de tahrîrâtın doğası gereği bu vecihleri okuyan tariklere ve bu tariklerin okuduğu vecihlerin geçtiği kıraat kitaplarına atıfta bulunur. Mesela İbn Mihrân (ö. 381/992), Hibetullâh (ö. 350/961) ve İbn Miksem'den (ö. 354/965) nakletti.¹⁰⁵ (ونقله ابن مهران عن هبث الله وابن مقسم).¹⁰⁵ *Hidâye'*de, İbn-i Belîme'nin *Telhîs'*ı ve Mekki'nin (ö. 437/1045) *Tebşira* adlı eserlerinde geçmektedir (من الهداية وتلخيص ابن بليمة وتبصرةلمكي) şeklindeki ifadelerle bu vecihlerin ait olduğu tarikleri ve geçtiği kaynakları zikreder.¹⁰⁶

Daha sonra sûrelerdeki kelimelerin vücûhatlarına değinen el-Mansûrî'nin bu eseri ilk bakışta ferşü'l-hurûf'a dair sıradan bir kıraat eseri gibi görülebilir. Ancak gerçekte böyle değildir. Mansûrî'nin bu eseri yazma sebebi, sûrelerdeki ferşü'l-hurûf'a dair farklılıkları yazmak değil; bilakis sûrelerdeki ferşü'l-hurûf'a dair değişikliklerin kökenlerine inmek sûretiyle bu farklılıkların hangi tarike ait olduğunu ve hangi kaynakta geçtiğini belirlemektir.

el-Mansûrî'nin tahriratla ilgili ikinci eserinin ismi *Hallü mücmeli't-Tayyibât'*tır.¹⁰⁷ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, besmele, hamdele ve salvele sonrası manzum eserini Kur'ân-ı Kerîm'i tecvidli bir şekilde dinleyen, okuyan (kârî) için lazım olan ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr'*inde mücmel olarak zikredilen bazı hususlar hakkında yazdığını belirtir. Daha sonra yedi harfle ilgili bilgi veren el-Mansûrî, öncelikle bu hususta tartışmalar olduğunu dile getirip sonrasında bu yedi harfe dair tartışmaları beş lügat etrafında değerlendirmeye tabi tutar. Bu beş lügati sırasıyla Hevâzin, Sa'd, Sakîf, Kinâne

¹⁰³ Ali b. Süleyman el Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 43, vr. 2a-2b.

¹⁰⁴ el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, vr. 2b.

¹⁰⁵ el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, vr. 3a.

¹⁰⁶ el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk*, vr. 3b.

¹⁰⁷ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 53, vr. 112a. Eserin diğer nüshaları için bkz. Süleymâniye Ktp., Laleli Blm., nr. 38, vr. 4a-39a; İbrahim Efendi Blm., nr. 66, vr. 2a-26b; Hacı Selim Ağa Blm., nr. 5, vr. 256b-278b.

ve Temîm lügatleri olarak sıralayan el-Mansûrî¹⁰⁸ ayrıca Arap kabilelerinin nisbet edildiği lehçelere de değinir.¹⁰⁹

Yedi harf sonrasında eserde ele alınan bir diğer konu râviler ile tariklerin isimleridir. el-Mansûrî, bu konuyla ilgili Verş için Ezrak-İsbehânî, Bezzî için Ebû Rebîa-İbnü'l-Habbâb, Hişam için Hulvânî- Dâcûnî şeklinde râvi ve tarik isimlerini zikreder.¹¹⁰ Râvî ve tarik isimlerinin zikrinden sonra kıraat usûlüne dair konuları ele alan el-Mansûrî, ilk olarak besmelenin vasıl halinde, sekt ile beraber, sûreteyn beynindeki gibi değişik okunuş vecihlerinden, bu vecihlerin sahiplerinden ve hangi kaynaklarda geçtiğinden bahseder.¹¹¹

el-Mansûrî, eserin sonuna doğru Bakara sûresi,¹¹² Kur'ân'ın Âl-i İmrân sûresinden Enbiyâ sûresine kadar olan kısmı,¹¹³ ve Enbiyâ sûresinden sonuna kadar olan bölümüne kadar, sûrelerde bulunan ferşü'l-hurûfla ilgili bazı kelimelerin vecihlerini aktarması sonrasında¹¹⁴ hatim sonu tekbir sûretlerinden bahsederek eserini tamamlar.¹¹⁵

b. Dad Harfine Dair Eserleri

Arap alfabesinde on beşinci sırada yer alan dâd harfi, “ed-dâdü'l-mu'ceme” diye anılır. Arap alfabesi dışında diğer dillerde olmayan ve kıraat kaynaklarında istenildiği üzere telaffuzunda sıkıntı çekilen dâd harfi, hem Araplar hem de Arap olmayanlar arasında olması gerekenin dışında telaffuz edilegelmiştir. Itbâk, istitâle, rihvet, cehr ve isti'lâ sıfatlarına sahip dâd harfi çok kere zâ (ظ) harfi ile sıfatlarındaki benzerlik sebebiyle karıştırılır. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren harflerin telaffuzunda bu türden karışıklıklara rastlanılmakla birlikte Türkler ve Farslıların da Müslüman olmaları sonrasında bu problem giderek yaygınlaşmıştır. Bu problemin giderilmesi amacıyla (ض) ve (ظ) harfiyle başlayan kelimeleri ayırt etmek için sadece bu meseleyi ele alan müstakil kitaplar yazılmıştır.¹¹⁶

Osmanlı öncesinde dâd harfinin değişik yönleriyle ilgili birçok eser yazılmıştır. Dâd harfiyle ilgili tartışmalar ve eser yazımı işi Osmanlı'da da

¹⁰⁸ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 53, vr. 112a.

¹⁰⁹ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 112b.

¹¹⁰ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 113, 114, 115, 116a.

¹¹¹ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 116- 117a.

¹¹² el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 150a-152a.

¹¹³ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 152a-153b.

¹¹⁴ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 153b-154b.

¹¹⁵ el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-tayyibât*, vr. 154b-156a.

¹¹⁶ Ahmet Turan Arslan, “Dâd”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s. 396-397.

devam etmiştir. Mesela Ali b. Süleyman el Mansûrî'nin de İstanbul'da bulunduğu tarihlere denk gelen 7 Mayıs 1718'de Ayasofya Vâizi Süleyman Efendi'nin Fâtihâ sûresi sonunda bulunan (ولا الضالين) ifadesindeki (ض) harfinin (ظ) şeklinde okunması gerektiği ancak böyle okunmadığı dolayısıyla o zamana kadarki namazların iade edilmesi ile ilgili görüşlerinin olması; bunun üzerine âlimler, kârifler ve meşâyihin, Süleyman Efendi'yi padişaha şikayete gitmesi, dâd harfiyle ilgili sorunların Osmanlı'da da devam ettiğini gösterir.¹¹⁷ Osmanlı'da dâd harfine dair eserlere gelince bu eserler daha ziyade Nûrüddîn Ali b. Muhammed İbn Ğânim el-Makdisî (ö. 1004/1596)¹¹⁸ ile Saçaklızade'nin dâd harfiyle ilgili risalelerindeki görüşleri savunma amacıyla ele alınmış risaleler ya da bu görüşlere eleştiri mahiyetinde yazılmış reddiyelerdir.

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin dâd harfiyle ilgili risaleleri *Reddû'l-ilhâd fi'n-nutki bi'd-dâd ile Risâletü'r-reddiyye fî risâlet-i İbn Ğanem*'dir. Ali b. Süleyman el-Mansuri *Reddû'l-ilhâd isimli* risalesini yazma sebepleri arasında, talebelerinin bidatçilere reddiye istekleriyle ilgili taleplerini, bunun yanı sıra bulunduğu zaman diliminde neredeyse tüm beldelerde (ض) harfinin yanlış bir şekilde söylenilmesini gösterir ve bu nedenle Risalesine *Reddû'l-ilhâd fi'n-nutki bi'd-dâd* ismini verdiğini söyler.¹¹⁹

¹¹⁷ İsmail E. Erünsal, "Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Cerîdesi-Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü", *Yedikita*, (2015), s. 46. Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin vefatından kısa bir zaman sonrasına denk gelen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa döneminde Sultan Ahmed Vaizi diye bilinen İspirizâde Ahmed Efendi ile Yenişehirli Abdullah Efendi (ö. 1157/1744) arasındaki tartışma konularından birinin dâd harfi olması bu harfin telaffuzuyla ilgili meselenin devam ettiğini gösterir. O zamanki tartışma konusunun içeriğinde dâd harfinin zâ (ظ) şeklinde okunması vardır. Dönemin şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi sadrazamla birlikte İspirizâde'ye uyarılarda bulunmuş bunun için de bir maruzat yazmıştır. Tartışmalar sonrasında 1730 isyanında İspirizâde'nin de rolü olmuş bu isyan sonrasında Damat İbrahim Paşa canından olurken Yenişehirli şeyhülislâm Abdullah Efendi ise ulemadan bazılarının ricası üzere canını zor kurtarmıştır. Bkz. Şeyhülislâm Abdullah b. Muhammed Yenişehrî, *Ma'rûzât-ı Şeyhülislâm (Abdullah Efendi)*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 2054/2, vr. 19-44. İspirizâde Ahmed Efendi ve içinde bulunduğu tartışmalarla ilgili bilgi için bkz. Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizeörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi", *Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXIV (2010): s. 97-128.

¹¹⁸ Hazretci sahâbî Sa'd b. Ubâde'nin soyundan geldiği için el-Hazrecî nisbesiyle de anılır. Hanefî fakihî olup döneminin Hanefî fikhî otoritelerinden kabul edilir. Şehâbeddîn Ahmed b. Ali el-Makdisî'nin yanında önce hafızlık yapıp sonrasında kırâ'ât-i seb'ayı okumuştur. İmamlık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. İslâm dünyasının değişik yerlerinden talebeleri olan İbn Ğanem'in talebeleri arasında Şehâbeddîn el-Hafâcî, Şürûnbülâlî, Nûreddin el-Halebî gibi âlimler vardır. Dâd harfiyle ilgili tartışmalara konu olan eseri *Buğyetü'l-Mürtâd fî (li) tashîhi'd-dâd*'dir. Eserin Ebû Hayyân et-Tevhidî'nin *Mukâsebât*'i ile beraber neşredildiği zikredilir. Bkz. Cengiz Kallek, "İbn Ğânim, Nûrüddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Makdisî", *DİA*, İstanbul 1994, XIX, s. 503-504.

¹¹⁹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Reddû'l-ilhâd fi'n-nutki bi'd-dâd*, Süleymaniye Ktp., Hacı Selim Ağa Blm., nr. 626, vr. 1b. Eserin diğer nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 24, vr. 6a-9a.

el-Mansûrî'nin beyanına göre (ض) harfinin doğru bir şekilde telaffuzu risalesinde kendilerinden bahsettiği hocalarından müşâfehe yoluyla gerçekleşir. Bahsettiği hocaları ise el-Mezzâhî, eş-Şebrâmellîsî, el-Bakarî gibi çok yönlü bir âlim olup aynı zamanda içinde buldukları zamanın en önemli kurrâları olan zatlardır. el-Mansûrî'ye göre bahsettiği hocaların (ض) harfini ifade biçimleri haricindeki (ض) harfine dair söylemler, "lahn" denilen hatalı okuyuşlardır.¹²⁰

Risalesinde (ض) harfinin çıkarılması hususunda müşâfeheyi önemseyen el-Mansûrî, müşâfehe konusunu isnad meselesiyle temellendirir ve bu konuda (كل بدعة) ¹²² (انا نحن نزلنا الذكر وانا له لحافظون) ¹²¹, (فاسئلوا اهل الذكر ان كتتم لا تعلمون) ¹²³ hadisini zikretmek sûretiyle müşâfehenin önemine değişik açılardan değinir.¹²⁴

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, müşâfeheye verdiği önemden olsa gerek konuya müşâfehe ile devam etmiş ve kıraat gibi bazı ilimlerin sadece kitaplardan öğrenilemeyeceğini bilakis bu ilimlerin kitaplarla birlikte müşâfehe yoluyla bu işi eda eden âlimlerden alınacağını beyan ettikten sonra, Hz. Peygamber'in Kur'ân öğretimindeki titizliğinden bahsetmek sûretiyle görüşünü teyit etme yoluna gitmiştir. el-Mansûrî'ye göre bir kimse kıraat kitaplarını ezberlese bile müşâfehe yoluyla ve muttasıl bir senedle kıraatları edinmediği sürece bu kimsenin kıraat okutması caiz değildir.¹²⁵

el-Mansûrî, isnad ve müşâfeheyle ilgili bilgileri verdikten sonra (ض) harfinin mahiyetiyle ilgili bilgilere geçer ve (ض) harfini harf olarak önemsemeyip onu sıfattan ibaret görenleri eleştirir; sonrasında (ض) harfi sadece sıfattan ibaret olup dilde yeri olmasaydı dilbilimciler neden (ض) müstakil bir harf olarak gösterir? "İcmâ ile harflerin sayısı yirmi dokuz değil midir?" sorularını sorar.¹²⁶

Risalede (ض)la ilgili ele alınan bir başka husus (ض)ın (د), (ط) ve (ظ)ya benzetilmesi hususudur. el-Mansûrî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde dile getirdiği gibi insanların (ض) harfiyle ilgili olarak farklı şeyler söylediğini, bu konuda doğruya ulaşanların az olduğunu ve (ض) harfinin (د), (ذ), (ط), (ظ) ve (ز) ye dönüştürüldüğünü zikreder. el-Mansûrî'ye göre zayıf (ض)ın yani (ظ)

¹²⁰ el-Mansûrî, *Reddü'l-ilhâd*, vr. 2a-2b.

¹²¹ Bilmiyorsanız, zikir (ehline) sorun. (Nahl 16/43).

¹²² Muhakkak ki Kur'ân-ı biz indirdik. Ve yine biz koruyacağız. (Hicr 15/9).

¹²³ Her bi'dat dalalettir. Dalalette olan her şey cehennemdedir. (Nesâî, "İdeyn", 19, hadis no 21).

¹²⁴ el-Mansûrî, *Reddü'l-ilhâd*, vr. 2a.

¹²⁵ el-Mansûrî, *Reddü'l-ilhâd*, vr. 3b.

¹²⁶ el-Mansûrî, *Reddü'l-ilhâd*, vr. 4b.

harfinin kullanımı daha ziyade lisanlarında (ض) harfinin olmadığı kimselerde görülür. Bu kimseler Arapça kelimeleri okurken çoğu zaman (ض) harfi yerine (ظ) harfinin sesini veya iki harfin sesi arasında bir ses çıkarırlar.¹²⁷

el-Mansûrî'nin dad harfiyle ilgili ikinci eserinin ismi *Risâletü'r-reddiyye fî Risâleti Ebî Ğanem'*dir.¹²⁸ el-Mansûrî, yukarıda geçtiği üzere (ض) harfinin tevâtüren kendisine sahih bir şekilde geldiği üzere ve aynı zamanda zayıf (ض)ın yani (ظ) harfinin mahiyeti ve geçersizliğiyle ilgili risâlesini yazdıktan sonra Ali b. Ğanem el-Makdisî'ye nispet edilen *Buğyetü'l-mirkâd li tashîhi'd-dâd* adlı esere rastlar. el-Mansûrî'ye göre risâlenin adı *Buğyetü'l-fesâd bi ibtidâi bi'd-dâd* olsa daha anlamlı olacaktır. Ali b. Süleyman el-Mansûrî risâlede geçtiği üzere bu risalenin Ali el-Makdisî'ye ait olduğunda şüphe eder. Böyle bir risalenin el-Makdisî'ye nisbetini doğru bulmaz. el-Mansûrî'ye göre bidatçılar görüşlerini insanlara benimsetebilmek için el-Makdisî'nin isminin arkasına sığınıp risâleyi ona nisbet etmişlerdir. el-Mansûrî, "Eğer bu risâlenin el-Makdisî'ye nisbeti doğru ise el-Makdisî bidatçının ta kendisidir. Her bidatçi de dalalettedir" der ve kendisi de dahil olmak üzere doğrusunu takip edenlerin risalede geçen bilgileri dikkate alamayacaklarını ifade eder.¹²⁹

Burada el-Mansûrî'nin genelde kıraat ilmi özelde de dâd harfinin muhafazası hususundaki titizliğini dile getirmek gerekir. Zira dâd harfinin doğru telaffuz edilmesine ilişkin muhafazası için İbn Ğanem'in risalesine reddiye niteliğinde kaleme aldığı *Risâletü'r-reddiyye'si* ve bu risalede dâd harfinin sahih bir şekilde söylenişini bozmak isteyenlere sert tepki göstermesi bu durumun göstergelerindedir. el-Mansûrî'nin mezkur titizliği talebelerinde de sirayet etmiştir. Talebelerinden Yûsufefendizâde, Mustafa İzmirî, Hacı Mahmud Efendî'nin genelde kıraat ilmi özelde de dâd harfine dair yazmış olduğu eserler bu düşüncenin ürünlerindedir.

Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin talebelerinden Yûsufefendizâde, Saçaklızâde'nin (ض) harfini (ظ) ya benzettiğini düşünerek Saçaklızâde'nin risalesine reddiye mahiyetinde *Risâle fî harfi dâdi's-sahîha* adlı risalesini yazmıştır.¹³⁰ Yine el-Mansûrî'nin talebelerinden Muhammed b. Mustafa el-İzmirî, Saçaklızâde'nin (ض) harfini (ظ) ya benzettiği düşüncesine reddiye

¹²⁷ el-Mansûrî, *Reddü'l-ilhâd*, vr. 16a.

¹²⁸ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâletü'r-reddiyye fî risâlet-i İbn Ğanem*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 24, vr. 9b-13b.

¹²⁹ el-Mansûrî, *Risâletü'r-reddiyye*, vr. 9a.

¹³⁰ Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi, *Risâle fî harfi dâdi's-sahîha*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye Blm., nr. 1261, vr. 71b-75b.

mahiyetinde *Risâle fi'd-dâd* isimli eserini kaleme almıştır.¹³¹ el-Mansûrî'nin, Mar'aşî'nin (ظ) harfine dair düşüncelerine tepkisini (ض) harfiyle ilgili risalesiyle gösteren bir diğer talebesi Hâfız Mahmud Efendi'dir (ö. 1166/1753). Eser, "(ض) harfini (ظ) harfine yakın bir telaffuzla söylenir" şeklindeki düşüncenin sahiplerine cevap niteliğinde yazılmıştır. Hâfız Mahmud Efendi risalesinde dâd harfiyle ilgili olarak asıl olanın hocadan ahz etmek olduğuna özellikle dikkat çeker.¹³² Ayrıca el-Mansûrî'nin talebelerinden Hâfız Mahmud Efendi'nin talebelerinden Veliyyüddin b. Ali de (ö. ?) dâd harfinin doğru okunuşu hakkında *Risâle fi dâdi's-sahîha* adlı çalışmayı kaleme almıştır. Veliyyüddin b. Ali, hocası Hâfız Mahmud Efendi ve hocasının hocası el-Mansûrî gibi harflerin telaffuzu konusunda kıraat ilminde hocadan bizzat ahzin önemi üzerinde durmuştur.¹³³ Verilen bu bilgiler Saçaklızâde ile ona reddiye mahiyetinde eser telifinde bulunan el-Mansûrî'nin dâd harfiyle ilgili düşünceleriyle Osmanlı'da kıraat ilminde bıraktığı izi göstergelerindedir.

2. Kıraate Dair Diğer Eserler

a. *Risâle fi mes'eleti âlâne*¹³⁴

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, eserinde (لا) sözcüğüyle ilgili vücûhâtlardan bahseder; Kâlûn (ö. 220/835) rivâyeti, Verş'in İsbehânî (ö. 296/908) tariki, ve Ebû Ca'fer kıraatinin İbn Verdân (ö. 160/776) rivâyetine göre vasıl hemzesinin ibdâli ve hemzenin harekesinin (ج) harfinden sonraki nakli meselesine değinir ve bu durum sonucunda oluşacak hemzenin meddi ve kasrına dair hükümleri açıklamıştır.¹³⁵ Kendisi bu kelimedede vakıf söz konusu olduğunda ise (ج)dan sonraki (ي)de med-tevessut ve kasrın caiz olduğunu, buradaki med miktarının üç elif, tevessut miktarının iki ya da bir buçuk elif, kasr miktarının ise bir elif olduğunu beyan ettikten sonra bu durumda meddin tevessuta, tevessutun da kasma tercih edileceğini söyler

¹³¹ Muhammed b. Mustafa el-İzmirî, *Risâle fi'd-dâd*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32, vr. 141b-148b. Abdullah Akyüz, Mustafa İzmirî'nin Saçaklızâde'ye reddiye şeklinde yazdığı bu risalesine cevap olarak yazılmış ve müellifi belli olmayan *Haşiye 'alâ risâle fi keyfiyyeti edâi'd-dâd* isminde bir risalenin varlığından bahseder. Bkz. *Haşiye fi keyfiyyeti edâi'd-dâd*, Balıkesir İl Halk Ktp., Balıkesir Blm., nr. 369, vr. 87b-102b; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 170.

¹³² Bkz. Hafız Mahmud Efendi, *Hidayetü't-tullâb fi'n-nutki bi'd-dâd 'alâ sebli's-savâb*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32/13, vr. 160-173. Kendisinin bu risalesi üzerine *Risâle fi izâhi Hidâyeti't-tullâb* adlı risâlesi vardır. Bkz. Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32/14, vr. 174-186.

¹³³ Bkz. Veliyyüddîn b. Ali, *Risale fi dâdi's-sahîha*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68, vr. 51-53.

¹³⁴ Eser için bkz. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fi mes'elet-i âlâne*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 2093, vr. 103a-112a.

¹³⁵ el-Mansûrî, *Risâle fi mes'elet-i âlâne*, vr. 103a.

buna sebep olarak da ârizî sükûnda meddin kasma öncelenmesini öne sürmüştür.¹³⁶

Risalede ele aldığı konuları dile getirirken (وقد اشار الى ذلك ميمون الفارسي رحم الله) gibi ifadelerle kıraat âlimlerinin önde gelenlerinin görüşlerinden de istifâde eden el-Mansûrî,¹³⁷ bazı yerlerde (فيها سبعة عشر وجها على ما قرأناه على مشايخنا) şeklindeki ifadelerle kendisinden önceki birikimi aktardıktan sonra kendi görüşünü de (وعندي المتجه منها أربعة عشر فقط) vb. ifadelerle dile getirmiştir.¹³⁸ el-Mansûrî, kıraat ilmi rivayete dayandığından Ali b. Süleyman kendisinden önceki birikimi ihmal etmeyip diğer eserlerinde olduğu gibi *Risâle fî mes'ellet-i âlân* adlı eserinde de bu birikimden istifâde etmiştir. el-Mansûrî, bu risâlede istifâde ettiği kaynaklara (في النشر),¹³⁹ (من الشاطبية)¹⁴⁰ gibi ifâdelerle işaret etmiştir.

b. Tekbir Risâlesi¹⁴¹

Eser, kıraat ilminde başlangıç seviyesinde olanların istifade edebileceği, ileri seviyede olanların ise bildikleri bazı meseleleri hatırlama hususunda yararlanabileceği tarzda ele alınmıştır. el-Mansûrî'ye göre risale içerdiği konular itibariyle önemlidir. Zira Allah, Kur'ân'ı en mükemmel haliyle indirmiş ve hatim yapılacağı zaman Leyl sûresinden Bakara'nın başına kadar tekbirle okunmasını emretmiştir.¹⁴² Risâle Şâtibiyye tarikinde yedi kıraatı ve Dürre tarikinde on kıraatı bilen kurrâ için Duhâ sûresinin başından Bakara 5. âyetteki (واولئك هم المفلحون)' na kadar olan kısmı içerir.¹⁴³ Hatim anındaki tekbirlerin kıraat ilminde Mekkî diye nitelendirilen Mekkeli kurrâların uygulaması olduğunu dile getiren el-Mansûrî, tekbir uygulamasının namaz içinde ve dışında geçerli, bu uygulamanın dayanağının ise *en-Neşr*'de kaynakları zikredilen¹⁴⁴ merfû ve mevkûf hadisler olduğunu¹⁴⁵ dile getirir.

¹³⁶ el-Mansûrî, *Risâle fî mes'ellet-i âlâne*, vr. 103a.

¹³⁷ el-Mansûrî, *Risâle fî mes'ellet-i âlâne*, vr. 107a.

¹³⁸ el-Mansûrî, *Risâle fî mes'ellet-i âlâne*, vr. 107b.

¹³⁹ el-Mansûrî, *Risâle fî mes'ellet-i âlâne*, vr. 103a.

¹⁴⁰ el-Mansûrî, *Risâle fî mes'ellet-i âlâne*, vr. 105a.

¹⁴¹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr fi'l-hatm*, Süleymâniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68, vr. 1b-9b.

¹⁴² Bakara 2/5.

¹⁴³ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr fi'l-hatm*, vr. 1b-9b.

¹⁴⁴ el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr*, vr. 1a.

¹⁴⁵ el-Mansûrî, *Risâle fî beyâni evcûhi't-tekbîr*, vr. 1b.

c. *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*¹⁴⁶

Eser, kıraata dair bazı meseleler ve bu meselelerin çözümleriyle ilgilidir. Bu meselelerden birincisi (يا ايها الناس اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون) ¹⁴⁷ ayetindeki İmam Nâfî'nin birinci râvîsi Kâlûn'a (ö. 220/835) ait kıraat vecihleridir. Anlatılmak istenen konu ise Bakara sûresi yirmi birinci ayetteki Kâlûn'la ilgili kasr ile iskân ve sıla, meddin iskân ve sıla ile vecihlerinin durumudur.¹⁴⁸ Daha sonra med mertebeleri zikrine geçen müellif, mertebeteyn ve merâtibi erbaadan bahsettikten sonra Sehâvî'nin (ö. 643/1245) Verş ve Hamza'ya göre med mertebeleriyle ilgili görüşlerini belirtir, bunun yanında Sehâvî'nin *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Teysîr'e* dayanan görüşlerinin problemli olduğunu dile getirir.¹⁴⁹

Risâlede ele alınan bir diğer mesele Hamza, Kisâî, Ebû Bekir ve İbn Zekvân'ın (رای كوكبا), (راه) gibi sonu sâkin olup da kendisinden sonra munfasıl bir sâkin gelmediğinde (.) ve (ي)yi imâle ile okumalarıdır. Ancak Nakkâş'ın (ö. 351/962) Ahfeş'ten (ö. 292/904) aldığı vecihlerde bu husus söz konusu değildir.¹⁵⁰

3. Arap Diline Dair Eserleri

a. *Sarf ve Nahve Dair Eserleri*

a1. *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye*¹⁵¹

Ali b. Süleyman el-Mansûrî, eseri nahiv ve sarfa dâir bazı meselelerin akılda kalmasının zor olması sebebiyle diğer elfiyyeler¹⁵² gibi manzum halde ve anlaşılmaya yakın bir şekilde yazdığını söyler. Müellif eserinde meseleleri

¹⁴⁶ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 28, vr. 1b-4a. Risâlenin ismi kütüphane kayıtlarında *Risâle fi'l-es'ile ve'l-ecvibe mine'l-kirâ'a* olarak geçmektedir. Ancak risâlenin ismi mecmuanın vikâyesinde *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe* şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁴⁷ Bakara 2/21.

¹⁴⁸ el-Mansûrî, *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*, vr. 1b-2b.

¹⁴⁹ el-Mansûrî, *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*, vr. 2a-2b.

¹⁵⁰ el-Mansûrî, *Risâle fi's-suâl ve'l-ecvibe*, vr. 2a-3b.

¹⁵¹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Blm., nr. 2335, vr. 1b-133a.

¹⁵² Bazı ilimlerde öğrenilmesi gereken bilgilerin kolayca öğrenimi ve zihinde muhafazası için manzum olarak yazılan bin beyitlik eserlere "elfiyye" denir. Elfiyyelerin bin beyitten meydana gelmesi Arapların bin rakamına duyduğu ilgiyle açıklanmıştır. Ancak her ne kadar bu türden eserlere "elfiyye" dense de eserlerdeki dize sayısı bazen binden fazla bazen de az olmuştur. İslâm eğitim ve kültür tarihinde elfiyyelerin önemi büyüktür. Bunlardan en önemlisi de Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin, *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye* isimli eserine ilham kaynağı olan İbn Mâlik et-Tâî'nin Arap dili ve grameriyle ilgili ele almış olduğu *el-Elfiyye*'sidir. Elfiyye geleneğiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Turan, "Elfiyye", *DİA*, İstanbul 1995, XI, s. 27-28.

açıklarken, bazen meseleyi açıklamak yerine örnekler vermek sûretiyle iktifâ ettiğini, bazen meseleyi anlatım hususunda sadece bir örnek vermekle yetindiğini; ancak alakalı yerlerde bazı meseleleri çokça tekrar ettiğini dile getirir ve esere, *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye*, ismini verdiğini belirtir.¹⁵³

Eserde ele aldığı konularda nahve dair ekollerin ve nahiv ilminde önde gelen kişilerin görüşlerine değinen el-Mansûrî, nahiv ekollerinin görüşlerini beyan ederken (مذهب بصريين), (لكوفة), nahivde otorite kişilerin görüşlerini açıklarken ise (للكسائي), (للحسن البصري) şeklinde görüşlerin hangi ekol veya kişilere ait olduğunu zikreder. Ayrıca yeri geldiğinde (عند تميم ولبعض غطفان) ifadesinde görüldüğü üzere sözcüklerin hallerinin kabilelerin lehçelerindeki kullanımlarına da metinde yer verir, yer yer nahivde otorite isimlere ve bu ilimde sahip oldukları vasıflara da değinir.¹⁵⁴

2. Şerhu ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye¹⁵⁵

Eser Ali b. Süleyman'ın nahiv alanındaki *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye* adlı eserinin şerhi niteliğinde kaleme alınmıştır. Müellif, eserinden bahsederken Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) *Hulâsâti'l-Elfiyye fî 'ilm-i 'Arabiyye'sine (Elfiyye)*¹⁵⁶ başka bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaması için bazı eklemelerde bulunmak sûretiyle eserini ele aldığını; Cemâlüddîn Ebû Abdillâh et-Tâî'nin eserinde bazı meselelerin anlatımında tek bir örnek verilmek sûretiyle yetinilirken, kendisinin ise bazen bir meseleyi alakası sebebiyle değişik bablarda değişik şekillerde ele alıp bu nedenle eserine, *Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye*, ismini verdiğini dile getirir.¹⁵⁷

¹⁵³ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Ferâidü'l-vefiyye*, vr. 1b.

¹⁵⁴ el-Mansûrî, *Ferâidü'l-vefiyye*, vr. 1a-1b.

¹⁵⁵ Eser için bkz. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Şerhu Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi'l-Elfiyye*, Süleymaniye Ktp., Laleli Blm., nr. 3351.

¹⁵⁶ el-Elfiyye, İbn Mâlik et-Tâî'nin, *el-Kâfiyetü's-şâfiye* isimli eserinin özeti mahiyetindedir. Hacimce küçük olması ve acı üslûbu nedeniyle yaklaşık sekiz yüz yıldır alanının en önemli kitaplarından biri olarak addedilmiştir. Mukaddime, bâb ve fasıllardan meydana gelen *el-Elfiyye*, kendisinden sonra yazılmış nahiv le ilgili eserler için de ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca daha sonra yazılan birçok nahiv kitabında *el-Elfiyye*'nin tertibi benimsenmiştir. Eser özellikle Suriye ve Mısır'da medreselerde ders kitabı olarak büyük rağbet görmüş ve ezberletilmiştir. İbn Mâlik et-Tâî'nin *el-Elfiyye*'si ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülbaki Turan, "el-Elfiyye", *DİA*, İstanbul 1995, XI s. 28-29.

¹⁵⁷ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Şerhu Ferâidü'l-vefiyye*, vr. 1a.

b. Kelime Bilgisine Dair Eseri

b1. Urcûzetü'n-nasriyye¹⁵⁸

Müellife göre semâî müennesi ayırt etmek zordur. Çünkü semâî müennesleri bilme işi duyuma dayalıdır. Mükemmel ve tafsilatlı kitaplarda semâî müenneslerin sadece bir kısmı vardır ve bazı semâî müennesler bu kitaplarda bulunmamaktadır. Eserin yazım sebebi de bazı eserlerde semâî müenneslerin bir kısmının geçmemesidir. Müellifin kitabını yazma sebeplerinden bir diğeri de kendisinden semâî müenneslerin ezberde tutulmasının kolay olması için semâî müenneslerle ilgili manzum bir eser yazımına dair istekte bulunulması ve bu ilmin insafılı, güzel ahlaklı taliplilerine faydalı olma hususunda müellifte bir isteğin oluşmasıdır. Bunun üzerine müellif, semâî müennesleri, isim ve sıfatlardan, bazılarını da lügat kitaplarından seçmek sûretiyle eserini oluşturmuştur. Eserinin ismini de *Urcûzetü'n-nasriyye* koymuştur.¹⁵⁹

Eserin içeriğine gelince eserde (ا) harfinden başlanarak harf sırasına göre bazı semâî müennesler ele alınıp bunların kullanım biçimleri ve ifade ettiği anlamlara değinilmektedir. (ا) harfiyle başlayan (اذن), (اصبع), (ارض) gibi kelimelerin müenneslik bildirdiği,¹⁶⁰ başında (ب) harfi bulunan (بغداد), (بشر) kelimelerinin¹⁶¹ ve (ت) harfiyle başlayan (تمر) kelimesinin hem müzekker hem de müennes olarak kullanıldığı; (تدي) kelimesinin hem müzekker hem müennes kullanımıyla birlikte hem “has” hem “âmm” manasında olduğu eserde yer alan bilgilerdendir.¹⁶²

¹⁵⁸ Eser için bkz. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Urcûzetü'n-nasriyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Blm., nr. 329, vr. 15b-28b.

¹⁵⁹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Urcûzetü'n-nasriyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Blm., nr. 329, vr. 15b. Recez, musiki ve nazımla ilgili olup Arapların “recez, remel, ve kasid” diye de söyledikleri ve belli konularda dile getirilen bir şiir türüdür. Recezler, VII. Yüzyıldan itibaren kasidede olduğu gibi belli bir plan doğrultusunda nazmedilmiştir ve urcûze ismiyle anılmıştır. Urcûzeler, Abbâsiler döneminden itibaren sarf-nahiv, belâgat, aruz, hikaye, fıkra, tarih, hadis terimleri gibi birçok alanda kullanılmıştır. Bkz. Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 509. Başlangıçta şiir nevisi olarak pek fazla önemsenmeyen recez, sonraları öğretici mahiyeti sebebiyle çok fazla kullanılmıştır. Eğitimin kolaylaştırılması ve öğrenilen bilgilerin hafızada tutulması açısından recez türünde çok fazla eser yazılmıştır. İbn Mâlik et-Tâî'nin nahivle ilgili *el-Elfiyye*'si ile İbnü'l-Cezerî'nin tecvide dair *Mukaddime*'si bu şiir türünün önemli örneklerindedir. Bkz. Faruk Çiftçi, “Urcûzeler ve İbn 'Abdirrahîh'in Tarihi Urcûzesi: Bir İslâm Tarihi Yazım Türü Örneği”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI (2010): s. 6-7.

¹⁶⁰ el-Mansûrî, *Urcûzetü'n-nasriyye*, vr. 15b.

¹⁶¹ el-Mansûrî, *Urcûzetü'n-nasriyye*, vr.15a.

¹⁶² el-Mansûrî, *Urcûzetü'n-nasriyye*, vr.16b.

C. Mısır Tariki

Gidilen yol, yöntem, usûl ve metod anlamlarına gelen tarik sözcüğü kıraat ilmi açısından Bezzî (ö. 250/864) rivâyetinin Ebû Rebîa (ö. 294/906) ve İbnü'l-Habbâb tarikleri ve yine Kunbül (ö. 291/903) rivâyetinin İbn Mücâhid ve İbn Şenebûzî (ö. 388/998) tariklerinde olduğu gibi ravilerden sonra gelen farklı okuyuşlardır ki bu farklılıklar rivâyetin sahibine izafe edilir.¹⁶³ Tarik kelimesinin kıraat ilminde bir diğer anlamı ise kıraat âlimlerinin derslerde kendi istekleriyle ya da mecburi olarak işledikleri müfredat, okuttukları kıraat kitabı ya da metodudur.¹⁶⁴ Ayrıca kıraat dersi veren hocalar ile talebelerinin sahip oldukları ilmî düzey ve sayılarına göre kıraat ilminde zaman zaman bu ilmin değişik yönlerini ele alan farklı usûl ve yöntemler uygulanmış ve bunların hepsine birden tarik denmiştir.¹⁶⁵

İbnü'l-Cezerî'den Şâtıbiyye tarikine göre kıraat öğrenen öğrencileri Hicaz, Yemen, Mısır, Fas, Şam, Cezayir ve Tunus'ta bu tariki yaygınlaştırmışlardır. Bu ekole ravi ve kaynaklarına nispeten Meğâribe ekolü denmiştir.¹⁶⁶ Nâsirüddîn et-Tablâvî'nin talebelerinden Şehâze el-Yemenî vasıtasıyla Şâtıbiyye tarikinin Mısır'da yaygınlaşması bu durumun örneklerindedir. Şâtıbiyye tariki diye bilinen eğitim sistemini Mısır şeyhülkurrâlarından Şehâzetü'l-Yemenî'nin (ö. 970/1562) adı geçen yerde yapmış olduğu kıraat hizmetini yaygınlaştırması sebebiyle bu tarik zikri geçen bölgede Mısır tariki olarak anılmaya başlanmış. Bahsi geçen tarik Mısır'dan Osmanlı'ya gelen Ali b. Süleyman el-Mansûrî vesilesiyle Osmanlı ilim camiasında da İstanbul tarikiyle beraber yaygınlık kazanmıştır.

Her ne kadar İstanbul tarikine mensup zevattan hac dönüşü Mısır'a gidip de aslında Şâtıbiyye tariki olan Mısır tarikini öğrenenler olmuşsa da Mısır tarikinin Osmanlı kıraat camiasında yaygınlaşması el-Mansûrî aracılığıyla olmuştur. Mısır tarikine mensup kıraat âlimlerinin büyük çoğunluğunun icâzetnâmesindeki silsilenin Ali b. Süleyman vesilesiyle el-Yemenî ve sonrasında İbnü'l-Cezerî'ye dayanması bu durumun

¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 54-55.

¹⁶⁴ Ali Osman Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, VII-X (1989-1992): s. 286-287.

¹⁶⁵ Akdemir, *Kıraat İlmi*, s. 97.

¹⁶⁶ Emin Efendi, *Zühru'l-erîb*, vr. 213b-214a.

göstergesidir.¹⁶⁷ Abdülhamit Görücü gibi¹⁶⁸ Mısır tariki icâzetnâmesine sahip kurrâdan çok az bir kısmının icâzetinde el-Mansûrî yerine Ahmed el-Eskâtî'nin ismi geçse de bu durum nadirattandır. Bu tarihte İmam eş-Şâtîbî'nin eş-Şâtîbiyye isimli eseriyle İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre'si* asıl kaynak olarak kullanılırken Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr* adlı eseri ile İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr*'inden de yardımcı kaynak olarak istifade edilmiştir.¹⁶⁹ Takrîb eğitiminde ise İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe ve Takrîbü'n-Neşr* isimli eserlerine müracaat edilmiştir.¹⁷⁰

Çalışmanın son kısmında el-Mansûrî'nin Osmanlı ilim dünyasına katkısı bağlamında hadis alanındaki yerine de değinmek gerekir. Zira kendisinin bu sahada önemli bir yeri vardır. Şöyle ki Osmanlı'da hadis sahasında hızlı gelişmelerin görüldüğü XVII. yüzyıl sonlarında Kara Halil (ö. 1123/1711),¹⁷¹ Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Süleyman Fâzıl Efendi (ö. 1134/1722) tarafından Mısır, Şam ve Hicaz'dan İstanbul'a getirmiş oldukları isnadlar önemli bir yere sahiptir. Adı geçen hadis âlimlerinin getirdikleri isnadlar vesilesiyle XVIII. Yüzyıl, Osmanlı'da hadis sahasında hızlı gelişmeler olduğu bir dönemdir.¹⁷² XVIII. yüzyılda bahsi geçen ilim merkezlerinden İstanbul'a gelmeye devam eden âlimler geldikleri bölgelerdeki birikimleri İstanbul'a taşımak suretiyle Osmanlı ilim dünyasına rivayet birikimi açısından büyük bir katkıda bulunmuşlardır.¹⁷³ Bunlardan bir kısmı İstanbul'da bir müddet kalıp geri dönerken Ali b. Süleyman gibi bazı âlimler ömürlerinin sonlarına kadar İstanbul'da kalmaya devam etmişlerdir.

SONUÇ

Ali b. Süleyman el-Mansûrî (ö. 1134/1721) yapmış olduğu vazifelerin görev tanımları ile katkıda bulunduğu eğitim kurumlarının vakfiyelerinde

¹⁶⁷ Bkz. Ahmed Hilmi, "Ravdatü'l-kurrâ", s. 275; İsmâil Karaçam, *Kur'an'ın Nüzûlü ve Kıraati*, İstanbul: Nedve Yay., 1981, s. 249-250. Mustafa İslambulî'nin *Mürşidü't-talebe* isimli eserinde hem Mısır tariki hem de İstanbul tarihinin silsilesinin İbnü'l-Cezerî'ye kadar olan kısmında geçen kurrâların isimleri ve hayatlarıyla ilgili bilgiler vardır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa İslambulî, *Mürşidü't-talebe*, vr. 64b-72a.

¹⁶⁸ Bkz. Durmuş Arslan, "Abdülhamid Rüşdü (Görücü) Efendi (1860-1923) ve İcâzetnâmeleri", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, I (2011): s. 416. Ayrıca Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa da Ahmed el-Eskâtî'den ders almıştır. Bkz. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 263.

¹⁶⁹ Ahmed Hilmi, "Ravdatü'l-kurrâ", s. 275.

¹⁷⁰ Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, s. 6.

¹⁷¹ Osmanlı'da müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi değişik görevlerde bulunan Kara Halil Efendi, Medine'deki ilmî camianın önde gelenlerinden İbrâhim el-Gürani'den almış olduğu rivayet ilmine dair birikimi İstanbul'a getiren önemli bir zattır. Bkz. Yüsusufendizâde, *Risâle fî ecvibetü'l-mesâil*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68, vr. 39b.

¹⁷² Ayaz, "Kevserî'nin İcâzetnâmesi" s. 82.

¹⁷³ Ayaz, "Kevserî'nin İcâzetnâmesi" s. 83.

vazife alacak kimselerde aranan şartlar muvacehesinde kıraat ilminde otorite, mehâric-i hurûf ve tecvid ilminde mâhir, râviler ve tarikleri ile kıraat ilmi teorisine hâkim kişi olma vasıflarını haizdir. Bununla beraber dersiâmlık ve muhaddislik vazifeleri ve bunların vakfiyelerdeki görev tanımları gereği kendisinin camilerde halka ders verme salahiyetine sahip ve isnad zinciriyle birlikte hadis bilgisine vakıf biri olduğu söylenebilir.

el-Mansûrî'nin Osmanlı ilim dünyası açısından bir diğer önemli yönü aklî ilimlere dair birikimi ile bu yöndeki bilgilerini talebelerine aktarmasıdır. Kendisi talebelerine vermiş olduğu icâzetlerde bu durumu dile getirir. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi (ö. 1167/1755) gibi kıraat ve hadis sahalarında Osmanlı ilim dünyasına büyük katkıları bulunan bir zata aklî ilimlere dair ders vermesi kendisinin aklî ilimlerdeki konumunun bir diğer göstergesidir.

Ali b. Süleyman el-Mansûrî yetiştirmiş olduğu talebeleri ve yazmış olduğu eserlerle ilim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kendisinin sahip olduğu birikimde yaşadığı dönemdeki ilmi ortamın ve hocalarından almış olduğu eğitimin önemli bir katkısı bulunmaktadır. el-Mansûrî'nin sahip olduğu bu birikimin sonraki nesillere aktarılmasında ise talebeleri ve eserleri büyük rol oynamıştır. Nitekim Osmanlı kıraat ilminde iki ana akımdan biri olan Mısır tariki icazet silsilelerinin talebelerinden Hasan b. Ahmed ve Hacı Hüseyin Erzurûmî vasıtasıyla el-Mansûrî'ye kadar varması ile Yûsufenedizâde'ye verdiği hadis icazetinin Kevseri'ye kadar devam etmesi bu düşüncüyü destekleyen somut örneklerdendir.

el-Mansûrî eserleri vasıtasıyla da Osmanlı ilim dünyasına katkıda bulunmuştur. Şöyle ki kendisinin tahrîrâtla ilgili eserleri sonrasında Osmanlı kıraat ilmi geleneğinde bu alanda telif işi büyük bir merhale kat etmiş ve bu doğrultuda birçok Osmanlı kıraat âlimi eser yazmıştır. el-Mansûrî'nin eserleri vasıtasıyla Osmanlı kıraat dünyasına yapmış olduğu katkılarından biri de dad (ض) harfine dair risâlelerinde serdettiği görüşleridir. el-Mansûrî bahsi geçen eserlerindeki görüşleri ve talebeleri vasıtasıyla Osmanlı'da dad harfine dair cereyan eden tartışmalarda büyük bir yere sahiptir. el-Mansûrî'nin Arap dili ile ilgili yazmış olduğu eserlerini de Osmanlı ilim camiasına bir diğer önemli katkısı olarak zikretmek gerekir.

KAYNAKLAR

Altıkulaç, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, XX, s. 554, İstanbul, 1999.

....., "İzmîrî, Mustafa", *DİA*, XXIII, s. 530, İstanbul, 2001.

Akakuş, Recep, "Reîsülkurrâ", *DİA*, XXXIV, s. 545-549, İstanbul, 2007.

Akdemir, Mustafa Atilla, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, (doktora), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

....., *Kiraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metodları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2013.

Akyüz, Abdullah, *Osmanlı Kiraat Âlimleri*, (yüksek lisans), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Arslan, Ahmet Turan, "Dad", *DİA*, VIII, s. 396-397, İstanbul, 1993.

Arslan, Durmuş, "Abdülhamid Rüştü (Görücü) Efendi (1860-1923) ve İcâzetnâmeleri", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, I (2011): s. 403-426.

Avcı, Casim, "Uceymî", *DİA*, XLII, s. 37-38, İstanbul, 2012.

Ayaz, Kadir, "Zâhid el-Kevserî'nin İcâzetnâmesinde Yer Alan İsnadların Osmanlı Anadolu'sundaki Tarihçesi", *Necmeddin Erbakan Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, XL (2015): s. 63-102.

Aytekin, Arif, "Demenhûrî", *DİA*, IX, s. 149-150, İstanbul, 1994.

Bağdâdî, İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabi, Beyrut, ts., II.

Birişik, Abdülhamit, "İbn Akîle", *DİA*, XIX, s. 304-306, İstanbul, 1999.

Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyin el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, (tkd. Muhammed Temim), Daru'n-Nedve el-Âlemiyye, b.y.y, 2000, II.

Bursalı, Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (hız. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), Meral Yayınları, İstanbul, ts.

Cârullah, Veliyyüddîn b. Mustafa, *el-Furkân fî kırâ'âti'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Carullah Blm., nr. 16, 17.

Çiftçi, Faruk, "Urcûzeler ve İbn 'Abdirrahîh'in Tarihi Urcûzesi: Bir İslâm Tarihi Yazım Türü Örneği", *KSÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, XVI (2010): s. 1-55.

Çollak, Fatih, "eş-Şâtıbiyye", *DİA*, XXXVIII, s. 377-379, İstanbul, 2010.

Demenhûrî, Yusuf b. Sıyâm ed-Demenhûrî, *Hulâsâtü'l-kelem 'alâ vakfi Hamza ve Hişâm*, Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye Blm., nr. 64/1, vr. 1-19.

Ebû Tâhir Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, I.

Erünsal, İsmail, "Hâfız-ı Kütüb", *DİA*, XV, s. 94-98, İstanbul, 1997.

....., "Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Cerîdesi-Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü", *Yedikita*, (2015).

Eskâtî, Ahmed b. Ömer el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilî'l-müşkilât fi ilmi'l-kırâât*, (thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şınkîti), Dâr-u Kunûz-ü İşbiliyâ, Riyad, 2008.

Gökdemir, Ahmet, "Osmanlı Kur'ân Eğitim Merkezleri: Dârülkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri" *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1/2 (2017): s. 50-51.

Görgün, Hilal, "Mansûre", *DİA*, XXVIII, s. 16, Ankara, 2003.

Hafız Mahmud Efendi, *Hidayetü't-tullâb fi'n-nutki bi'd-dâd 'alâ sebîlî's-savâb*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32/13, vr. 160-173.

....., *Risâlefî îzâhi Hidâyeti't-tullâb*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32/14, vr. 174-186.

Halîcî, Muhammed b. 'Abdurrahmân el-Halîcî, *Şerhu mukarribi't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, (nşr. İhâb Fikrî-Hâlid Ebu'l-Cûd), Kahire, 1430/2009.

Hamevî, Muhammed Emin b. Fazlullah el-Hamevî, *Hulâsâtü'l-eser fi a'yâni'l-karnî'l-hadi aşere*, Dâr-u Sadr, Beyrut, ts., I.

Hatiboğlu, İbrahim, "Süleyman Fâzıl Efendi", *DİA*, XXXVIII, s. 86-87, İstanbul, 2010.

Hocazâde, Ahmed Hilmi, "Ravdatü'l-kurrâ", *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası*, VI/148, s. 275.

İpşirli, Mehmet, "Dersiâm", *DİA*, IX, s. 185-186, İstanbul, 1994.

İslambulî, Mustafa b. Hasen, *Mürşidü't-talebe ilâ m'arifeti turuki't-Tayyibe*, Hacı Selim Ağa Blm., nr. 29.

İslambulî, Mustafa Ragıb, *İcâzetnâme*, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 4033.

İzmîrî, Ahmed b. Ömer b. Eyyûb el-İzmîrî, *Hidâyetü'l-Kurrâ*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 28/10, vr. 57b-65a.

İzmîrî, Muhammed b. Mustafa el-İzmîrî, *Risâle fi'd-dâd*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 32, vr. 141b-148b.

Kallek, Cengiz, "Hifnî", *DİA*, XVII, s. 478, İstanbul, 1998.

....., "İbn Ğânim, Nûrüddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Makdisî", *DİA*, XIX, s. 503-504, İstanbul, 1994.

Kandemir, M. Yaşar, "Muhaddis", *DİA*, XXX, s. 392-394, İstanbul, 2005.

Karaçam, İsmâil, *Kur'ân'ın Nüzûlü ve Kıraati*, Nedve Yay., İstanbul, 1981.

Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular: İsyanın Organizetörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed

Efendi ve Terekesi”, *Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXIV (2010): s. 97-128.

Kehhâle, Ömer b. Rıdâ, *Mu’cemü’l-müellifîn*, Dâr-u İhyai’t-Türâs, Beyrut, ts., XI.

Kırbıyık, Kâsım, “Cebertî, Hasan b. İbrahim”, *DİA*, VII, s. 191-192, İstanbul, 1993.

Köprülüzâde Nûman Paşa, *Risâle fi’l-kırâ’a*, Süleymaniye Ktp., Erzincan Blm., nr. 8, vr. 96a-105b.

Mağribî, Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, *Hısnü’l-kârî fî ihtilâfi’l-mekâri’*, Süleymaniye Ktp. Fatih Blm., nr. 68/12,

Mansûrî, Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Ferâidü’l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi’l-Elfiyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Blm., nr. 2335.

....., *Hallü mücmelâti’t-Tayyibe*, Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 53.

....., *İcâzetnâme*, Muhammed b. Suûd Üniv. Ktp., nr. yok.

....., *İcâzetnâme*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Blm., nr. 24.

....., *Reddü’l-İlhâd fi’n-nutki bi’d-dâd*, Süleymaniye Ktp., Hacı Selim Ağa Blm., nr. 626, vr. 2b-10a.

....., *Risâle fî beyâni evcûhi’t-tekbîr fi’l-hatm*, Süleymâniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68, vr. 1b-9b.

....., *Risâle fî mâ yetealleku bi ba’zi’l-âyât min tarîki Tayyibeti’n-Neşr*; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 2093; Hacı Selim Ağa Blm., nr. 5.

....., *Risâle fî mes’elet-i âl’âne*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 2093, vr. 103a-112a.

....., *Risâle fi’s-suâl ve’l-ecvibe*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 28, vr. 1b-4a.

....., *Risâletü’r-reddiyye fî risâlet-i İbn Ğanem*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr. 24, vr. 9a-13b.

....., *Şerhu Ferâidü’l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvihi’l-Elfiyye*, Süleymaniye Ktp., Laleli Blm., nr. 3351.

....., *Tahrîru’t-turuk ve’r-rivâyât min tarîki Tayyibeti’n-Neşr*, Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 43.

....., *Tertîbü’l-kırâ’ât*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 36.

....., *Urcûzetü'n-nasriyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Ağa Blm., nr. 329.

Maşalı, Mehmet Emin, *Meseleleriyle Kıraat İlmi, Târîhi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Otto Yayınları, Ankara, 2016.

Murâdî Muhammed Halil b. Ali, *Silkü'd-dürer*, Dâr-u İbn Hazm, 1988, IV.

Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, (thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde), Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1986.

Özberk, Ahmet, *Ömer el-İzmîrî ve Câmiu'l-Kifâye ve Zâhiru's-Şifaye Adli Eserinin Tahkiki*, (yüksek lisans), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Özcan, Abdülkadir, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa", *DİA*, XXVI, s. 260-263, Ankara, 2002.

....., "Köprülüzâde Nûman Paşa", *DİA*, XXVI, s. 265-267, Ankara, 2002.

Özcan, Tahsin, "Maraşlı Bir Osmanlı Âlimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *Kahramanmaraş Sempozyumu*, I (2005): s. 53-68.

....., "Veliyyüddin Cârullah", *DİA*, XLIII, s. 38-40, İstanbul, 2013.

Özdek, Refik, *Türklerin Altın Kitabı*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1990, IV.

Öge, Ali, 18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri, Hüner Yay., 2015.

Özel, Ahmet-Kallek, Cengiz, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *DİA*, XLIV, s. 212-215, İstanbul, 2013.

Özgül, Ömer, İbn Akîle'nin 'Ikdu'l-Cevahir fî Selâilî'l-Ekâbir Adli Eseri ve (Edisyon Kritik-Tahlil), (yüksek lisans), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Özşenel, Mehmet, "Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî", *DİA*, XXXVII, s. 245-246, İstanbul, 2009.

Öztuna, Yılmaz, *Kısa Osmanlı Tarihi*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server, *İlm-i Kıraat Mensupları*, Süleymaniye Ktp., Revnakoğlu Blm., nr. 81.

Rûmî, Muhammed Emîn er-Rûmî, *Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdetü'l-İrfân*, Âsîtâne, İstanbul, ts.

....., *Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdetü'l-İrfân*, İstanbul, 1270/1853.

....., *Zühru'l-erîb fî îdâhi'l-cem'i bi't-takrîb*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi Blm., nr. 11.

Sadıkov, Murad, *Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin "Hısnü'l-kârî fî ihtilâfi'l-mekâri" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, (yüksek lisans), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Sayın, Murat, *Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Vakıfları*, (yüksek lisans), Gaziantep Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2011.

Sert, Durmuş, "Şâtıbî'nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1 (1985): s. 85-98.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, III.

Şeyhî, Mehmed Efendi, *Vekâiyu'l-fuzalâ*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, III.

Şinkitî, Emin, *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kırâ'ât*, Medine, ts.

Tobay, Ahmet, *Yûsufefendizâde Abdullah Hilmî ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, (doktora), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Topçu, Sultan Murat, *XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bâni Ailesi: Köprülüler*, (doktora), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, "Recez", *DİA*, XXXIV, s. 509, İstanbul, 2007.

Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, s. 27-28, İstanbul, 1995.

Üsküdârî, Hasan Fehmi, *İcâzetnâme*, MÜİF Ktp., Üsküdarlı Blm., nr. 53.

Veliyyüddîn b. Ali, *Risale fî dâdi's-sahîha*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68, vr. 51-53.

Yenişehirî, Şeyhülislâm Abdullah b. Muhammed, *Ma'rûzât-ı Şeyhülislâm (Abdullah Efendi)*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî Blm., nr.2054/2, vr. 19-44.

Yıldırım, Nermin, *Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri*, (yüksek lisans), Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Yûsufefendizâde, Abdullah Hilmi, *Risâle fî ecvibetü'l-mesâil mimmâ yetealleku bi vücûhi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Ktp., Fatih Blm., nr. 68/4, vr. 29b-39b.

....., Abdullah Hilmi, *Risâle fî harf-i dâdi's-sahîha*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye Blm., nr. 1261, vr. 71b-75b.

Yüksek, Muhammed İsa, *İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Arapça ve Osmanlıca Kıraat Yazmaları*, (yüksek lisans), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Yüksel, Ali Osman, "İbnü'l-Cezeri'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, VII-X (1989-1992): s. 286-287.

y.b.d., *Haşiye fî keyfiyyeti edâi'd-dâd*, Balıkesir İl Halk Ktp., Balıkesir Blm., nr. 369, vr. 87b-102b.

Ziriklî, Hayruddîn b. Muhammed, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002, IV.